

Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları

Doç. Dr. Osman AKANDERE*

ÖZET

Damat Ferit Paşa önceki dönemlerinde olduğu gibi IV. Sadaretinde de Kuvâ-yı Milliyecilerin tenkil edilmesi yönünde çalışmalar yürütmüştür. Öncesinde "İttihatçılık", "Bolşeviklik", "Yalancı Milliyetçilik"le itham ettiği Kuvâ-yı Milliyecileri, IV. Sadaretinde "Hükümetin Beyannamesi", "Padişahın Hatt-ı Hümayunu" ve Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'ye çıkartmış olduğu "Fetvâ-yı Şerife" aracılığıyla etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Özellikle Dürrizâde'nin çıkardığı Fetvâ-yı Şerife aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları; "dinsizlik", "devlete ve millete düşmanlık"la suçlanmış, nihayetinde de öldürülmelerinin "farz" olduğu Anadolu insanına duyurulmuştur. Böylelikle halkın dinî duyguları siyasî hesaplar uğruna kullanılmaya çalışılmıştır.

Damat Ferit Paşa, bütün çabalarına rağmen üstesinden gelemediği Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bu sefer hukukî yönden mahkûm etme yolunda çalışmalara girişmiştir. Öncelikle 1. Divân-ı Harbi Örfi'nin başına Nemrut Mustafa Paşa'yı getirmiş ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin lider kadrosu hakkında yargılama sürecini başlatmıştır. İlk olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gıyaben yargılanmışlar ve "Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu" gereğince "idamlarına" karar verilmiştir. Ardından Fevzi Paşa, onun ardından da aralarında İsmet Bey, Rıza Nur ve Hamdullah Suphi gibi önemli simalarında bulunduğu 17 kişi yargılanmış ve "idama" mahkûm edilmişlerdir. Böylelikle Büyük Millet Meclisi'nin ilk İcra Vekilleri Heyeti üyeleri, başkanı Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından idama mahkûm edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının haricinde daha pek çok kişi Kuvâ-yı Milliye'ye mensubiyetleri dolayısıyla Divân-ı Harbi Örfice çeşitli cezalara

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

çarpıtılmıştır. Nihayetinde de Damat Ferit Paşa'nın "idam kararı" verdirmeye girişimleri başarılı olamamış, amacına ulaşamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kuvâ-yı Milliye Önderleri, Divân-ı Harbi Örfî, İdam, Mustafa Kemal, Damat Ferit Paşa Hükümeti*

Death Sentences Against The Notables of The Nationalist Forces In The Era of The Fourth Government of Damat Ferit Pasa

ABSTRACT

Damat Ferit Pasa carried out various actions on his fourth vizierate to intimidate the Nationalist Forces as he did before. In his fourth vizierate, he tried to neutralize the Nationalist Forces that before he accused being the member of Union and Progress Party, Bolshevist and false nationalist, by "Government Declaration", "the Padisah's Decision" and "the Fatwa" of Sheikh al-Islam Dürriyade Abdullah Efendi. Especially by the "Fatwa" of Dürriyade, Mustafa Kemal Pasa and his friends were accused of "irreligiousness" and "enmity to the state and people and finally, It is announced to Anatolia that their killing is the religious duty. In this way, the religious sense of the public is tried to be used for their political benefit.

Damat Ferit Pasa tried to convict the Nationalist Force Movement legally that he couldn't cope with despite all his efforts. First of all, Nemrut Mustafa Pasa was assigned to the head of the 1st Marital Law Court and then the judicial process against the leading staff of the Nationalist Forces was started. At first, Mustafa Kemal and his friends were judged by the name and they are sentenced to death according to the Civil Service Law. Afterwards, 17 people including Fevzi Pasa, İsmet Bey, Rıza Nur and Hamdullah Suphi were sentenced to death. In this way, Mustafa Kemal Pasa who was the chairman, and the members of the Cabinet of the Great National Assembly were sentenced to death by the 1st Marital Law Court. Many people beside Mustafa Kemal and his friends, were sentenced because of being the Member of the Nationalist Forces by the Marital Law Court. As a result, the attempt of giving "death sentences" were not succeeded or reached its goal.

Key Words: *Leaders of the Nationalist Forces, Marital Law Court, Execution, Mustafa Kemal Pasa, Damat Ferit Pasa Government.*

GİRİŞ

Damat Ferit Paşa, 1 Ekim 1919 tarihinde ayrıldığı¹ sadaret görevine, yaklaşık yedi ay sonra 5 Nisan 1920'de yeniden tayin edildi². Bu tayin ile Damat Ferit Paşa IV. defa hükümeti kurmakla görevlendiriliyordu³.

Damat Ferit Paşa'nın yeniden iktidar mevkiine gelmesinde İngilizlerin Salih Paşa Hükümeti'ni düşürmeye yönelik faaliyetleri ile⁴ İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlarının çabaları önemli rol oynamıştı. Bilhassa Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı Peyam-ı Sabah ve Alemdar gibi İstanbul gazetelerinin bu çabalarda önemli rol oynadığı görülüyordu⁵. Öyle ki Peyam-ı Sabah'ta, daha 25 Mart 'ta "*Sadaret makamının Damat Ferit'e teklif edildiğine*" dair yazılar bile yazılmıştır⁶.

İç ve dış baskılara daha fazla dayanamayan Salih Paşa Hükümeti, 2 Nisan'da istifa etmek zorunda kaldı⁷. Padişahın sadarete Damat Ferit Paşa'yı görevlendirmesi bekleniliyordu. Damat Ferit Paşa'nın daha önceki iktidarlara

¹ Damat Ferit Paşa'nın iktidardan uzak kaldığı bu süre içinde İstanbul'da önce Ali Rıza Paşa ve daha sonra da Salih Paşa Hükümetleri iş başında bulunmuşlardı.

² Aslında Sadaret görevi Damat Ferit Paşa'ya tevcih edilmeden önce, Padişah Mehmed Vahdeddin tarafından Tevfik Paşa'ya teklif edilmiş ancak Tevfik Paşa bu görevi kabul etmeyince Damat Ferit Paşa dördüncü defa bu göreve getirilmişti. Bkz. Ali Fuat Türkogeldi, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1949, s. 282.

³ Mütareke Dönemi olarak adlandırılan 1918-1922 yılları arasında beş defa hükümeti kurmakla görevlendirilmiş bulunan Damat Ferit Paşa'nın dördüncü defa kurduğu hükümet (5 Nisan-31 Temmuz 1920) tarihleri arasında görev yapmıştır.

⁴ İtilaf Devletleri özellikle İngiltere, İstanbul'un resmen işgalinden sonra iş başında bulunan Salih Paşa Hükümeti'ni düşürmeye yönelik faaliyetlerini artırdılar. Bu yönde baskı yapmaya başladılar. Nitekim Yüksek Komiserler 26 Mart 1920'de verdikleri ortak bir nota ile Hükümet'ten Kuvâ-yı Milliye hareketini resmen ret ve mahkûm etmesini istediler. Salih Paşa Hükümeti bu notaya 29 Mart'ta verdiği cevapta, Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye namı altında yapılan hareketlerin "*meşru hakların müdafaası*" olduğu cevabını verdi. Bunun üzerine Yüksek Komiserler 31 Mart'ta bir nota daha vererek aynı isteklerini tekrarladılar. Buna karşılık Hükümet 1 Nisan 1920'de verdiği bir nota ile işgal kuvvetlerinin hukuka aykırı bu muamelelerini protesto etmişti. Bkz. Adnan Sofuoğlu, *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeypat Anadolu(1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1994, s. 324-325; Ayrıca, Bkz. Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt: I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1987, s. 209.

⁵ Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal'in bu çabalarda önemli rol oynadığını belirten Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebi Portreler* kitabının Ali Kemal'i anlattığı kısmında Damat Ferit Paşa'nın dördüncü defa sadarete gelişinin tek müsebbibi olarak Ali Kemal'i görmektedir. Kitabında Ali Kemal'i o günlerin İstanbul'undaki nüfuzunu anlatırken şunları söylemektedir: "...kat'i olarak denilebilir ki, Ali Kemal olmasaydı, onun gazetesi İtilâfçılığı tekrar kızıştırmasaydı, şevk ve cür'et vermeseydi, Ferit Paşa tekrar iktidara gelemezdi. Ali Kemal ihtirasının ateşiyile, ikinci ve asıl yaman olan Ferit Paşa kabinesini mevki-i iktidara getirmiş yegâne adamdır". Bkz. Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebi Portreler*, Baha Matbaası, İstanbul-1968, s. 89.

⁶ *Peyam-ı Sabah*, 25 Mart 1336/1920, Nu: 476/10906.

⁷ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1989, s. 97; Zeki Sarhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1994, s. 463-464; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: IV, İstanbul-1972, s. 464.

esnasında Kuvâ-yı Milliye aleyhine yaptığı icraatları bilindiğinden, bu durum İstanbul'da bulunan vatansever kesimlerde endişeye yol açmıştı. Nitekim Meclis-i Mebusan'ın İkinci Başkanı olan Hüseyin Kazım Bey, Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete getirilmemesi hususunda Padişahla yaptığı görüşmeden eli boş dönmüştü⁸. Diğer taraftan Damat Ferit Paşa'nın Sadrazam olmaması için Saray'a ve Meclis'e birçok yerden telgraflar gönderilmişti⁹. Ancak Padişah, İngilizler nezdinde "*itimada mazhar olduğuna*" inandığı Damat Ferit Paşa'yı sadaret mevkiine getirmeye kararlı görünüyordu¹⁰.

Beklenildiği gibi Damat Ferit Paşa, 5 Nisan'da hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve aynı gün kurduğu hükümet, Padişah tarafından tasdik edilmişti¹¹. Yeni hükümetin kuruluşu Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı çevrelerde ve İngilizler nezdinde büyük memnuniyet yaratmıştı¹².

Özellikle Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı basında yeni Hükümet sevinçle karşılandı. Peyam-ı Sabah'ta Ali Kemal, ele geçen bu fırsatın iyi değerlendirilmesini istiyor ve hükümetin ılımlı kişilerden oluşması için Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya tavsiyelerde bulunuyordu¹³. Refii Cevad ise,

⁸ Hüseyin Kazım Bey hatıralarında bu görüşmeyle ilgili olarak "*Ferit Paşa'nın tekrar mevki-i sadarete getirileceğini işittim. Fakat ihtimal vermedim*" şeklinde Padişaha bir söz söylediğini, Padişahın da "*Evet, kararımı verdim getireceğim!*" dediğini belirtmektedir. Konuşmasının devamında "*Ferit Paşa'nın tekrar mevki-i sadarete getirilmesi, memleket ve makam-ı saltanat için bir felaket olacaktır(...) Yine bir takım ehliyetsiz ve münasebetsiz adamları yanına toplayacak ve istibdat ile iş görmek isteyecektir*" dediğini buna karşılık olarak da Padişahın "*Ferit Paşa'yı mevki-i sadarete getirmek kararını verdim ve öyle yapacağım*" dediğini söylediğini ve hatta "*ben Rum patriğini, Ermeni Patriğini ve Hahambaşını da istersem getiririm*" dediğini belirtmektedir. Bkz. Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz. İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul-1991, s. 171-174.

⁹ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 278, 282.

¹⁰ Mithat Sertoğlu, "Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahideddin", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl:11, Cilt: 2, Sayı: 7, (1 Temmuz 1975), s. 66, (61-69)

¹¹ Damat Ferit Paşa'nın Sadarete getirilmesiyle ilgili Hatt-ı Hümayun için, Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 5 Nisan 1336/1920, Nu: 3820; Hatt-ı Hümayun'un bugünkü dile çevrilmiş metni için, Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt: 4, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul-1982, s. 2040; Galip Kemali Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasi Hatıralarım* (Üçüncü ve Son Cilt) 1918-1922, Ülkü Matbaası, İstanbul-1953, s. 357; Tevfik Bıykoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt: II, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1987, s. 83-84.

¹² 5 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği raporda "*İstanbul'da Damat Ferit Paşa'nın iktidara geldiğini müjdelencesine*" bildiriyordu. Bu rapor metni için, Bkz. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1975, s. 17.

¹³ *Peyam-ı Sabah*, 4 Nisan 1336/1920, Nu: 486/10916; Yeni kabinenin kimlerden oluşması gerektiği konusunda sadrazam Damat Ferit'e tavsiyelerde bulunan Peyam-ı Sabah'ın başyazarı Ali Kemal Bey, bir yazısında, "*Kabinede Hürriyet ve İtilâfçı nazırlar istemediği, onun fırkacılara karşı olduğu ve kabinenin tarafsız kişilerden oluşmasını istediğini*" belirtiyordu. Ali Kemal'in bu tavsiye ve istekleri Refik Halit (Karay) tarafından şöyle dile getirilmektedir: "*Nihayet onun istediği oldu ve Ferit Paşa, Reşit, Fahrettin Beylerle operatör*

Alemdar'da yazdığı “*Yeni Vaziyet Karşısında*” başlıklı yazısında Damat Ferit Paşa'nın uygulayacağı politikaya işaret ediyor ve “*Ferit Paşa Hazretleri, Köprülü Mehmed Paşa kadar şedid, Kuyucu Murad Paşa kadar tasviyekâr, Sokullu Mehmet Paşa kadar durenmiş bulunacaklardır...*” diyordu¹⁴.

Damat Ferit Paşa'nın yeniden hükümet kurmakla görevlendirilmesi Kuvâ-yı Milliye cephesinde ise büyük tepkiler yaratmıştı. Bu hükümete en büyük tepkilerden birisi Mustafa Kemal Paşa'dan gelmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsilîyesi adına yayınladığı tamimde; işgal ve baskı altında bulunan Salih Paşa Hükümeti'nin, milletin hayati menfaatleri aleyhinde kararlar alması için İtilaf Devletleri tarafından yapılan baskılara daha fazla engel olamadığı için istifa etmek mecburiyetinde kaldığı ve yerine Damat Ferit Paşa'nın tayin edildiği belirtiliyordu. Tamimde devamla “*Hıyanet-i vataniyesi sabit olan ve düşman süngüsü ile tavzif edilen Damat Ferit Paşa ve heyetinin hiçbir surette tanınmayacağını tamim eyeriz*” denilmekteydi¹⁵. Yine Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanan bir yazıda “*Damat Ferit'in bu ülkeye yararlı değil zararlı olacağı*” savunulmuştu¹⁶.

Gerek İstanbul'daki vatansever çevrelerin ve gerekse Kuvâ-yı Milliye cephesinin bu hükümetten endişe duymaları boşuna değildi. Hükümet'te, Yunan ordusunun muvaffakiyeti için dua edilmesini isteyen bir Adliye Nazırı ve yine okul kitaplarındaki Türk kelimesini Osmanlı kelimesiyle değiştirtmeye çalışan bir Maarif Nazırı vardı¹⁷.

Bu hükümetin kuruluş gayesi bizatihi Padişahın 5 Nisan tarihli Hatt-ı Hümayunu'nda da açık olarak belirtilmişti. Padişah “*Ehliyet ve rü'yeti*” dolayısıyla Sadrazamlığa tayin ettiği Damat Ferit'ten “*milliyet namı altında ika edilen iğtişaatı*” önlemesini, bu karışıklığı yaratanlar hakkında gerekli

Cemil ve Kara Sait Paşaları peşine takmış, Babî'li'ye yeni şekilde dâhil oldu” demektedir. Refik Halid Karay, *Minelbab İelmihrab* (Mütareke Devri Anıları), 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul-1992, s. 228-229; Yine Alemdar'da “*Nakş-ı Ber'âb*” köşesindeki Aydede imzalı yazılarıyla bilinen Refik Halit Bey de 4 Nisan 1920 tarihli yazısında “*ittihatçılardan hesap sorulmasını kimse önleyemez. Bundan sonra biz söyleyelim bizi dinleyiniz*” diyerek, “*Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Hükümeti bütün kuvvetiyle destekleyeceğim*” söylemekteydi. Bkz. *Alemdar*, 4 Nisan 1336/1920, Nu: 473-2773.

¹⁴ *Alemdar*, 4 Nisan 1336/1920, Nu: 473-2773; Damat Ferit Paşa tarafından kurulan yeni Hükümetle ilgili gazetelerde çıkan diğer bazı değerlendirmeler için, Bkz. *Vakit*, 5 Nisan 1336/1920, Nu: 865.

¹⁵ Tamim 13 Nisan 1336/1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de yayınlanmıştı. Bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 21; Tamim için ayrıca, Bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1991, s. 298-299.

¹⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 21

¹⁷ Tevfik Bıyıkoğlu, Atatürk Anadolu'da I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959, s. 17; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: II, s. 490.

kanuni yaptırımların uygulanmasını ve ülkede asayiş ve huzurun yeniden sağlanmasını istiyordu¹⁸. Böylece Padişah, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı yürütülecek politikalar için Hükümet'e destek olacağını da ortaya koyuyordu.

Kuvâ-yı Milliye hareketini ve bu hareketin önde gelen lider kadrosunu yok etmek gayesiyle iş başına gelen Damat Ferit Paşa ve Hükümeti, İngilizler tarafından da desteklenmekteydi¹⁹. Hatta bu Hükümetle birlikte Mütareke'de ikinci "işbirlikçilik" dönemini başlamıştı diyebiliriz²⁰. Nitekim Damat Ferit Paşa, iktidarının daha ilk günlerinde yani 8 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'le görüşmüş, Anadolu'daki millî hareketi yok etmek istediğini söyleyerek, İngilizlerin onaylayacağı bir şekilde çalışmaya söz vermiş ve yapacakları için ondan yardım istemişti²¹. Bu görüşmede; "milliyetçilerin" aleyhinde ferman, beyanname ve fetvaların yayınlanacağı ve bunların uçaklarla Anadolu'ya dağıtılması için yardımcı olunması, Anzavur'un kumandasında oluşturulacak ve millî hareketi bastırarak olan kuvvetler için silah verilmesi, Hükümeti tarafından Anadolu'ya ajanlar gönderileceği ve bazı siyasi düşmanlarının tutuklanması gibi konular ele alınmıştı²².

Damat Ferit Paşa, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'le yaptığı bu görüşmenin sonucunda, Anadolu'daki millî hareketi yok etmek konusunda almayı düşündüğü tedbirler ve gerçekleştireceği faaliyetler için İngilizlerin desteğini sağlamış gözükmüyordu²³. Aslında bu, Kuvâ-yı

¹⁸ **Takvim-i Vekâyi**, 5 Nisan 1336/1920, Nu: 3820; İnal, **Son Sadrazamlar**, Cilt: 4, s. 2051-2052.

¹⁹ Damat Ferit Paşa'nın kurduğu bu yeni Hükümet'te görev alan üyelerin çoğu İngilizlerin istediği adamlardan oluşmuştu. Bkz. Osman Özsoy, **Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul-1999, s. 296; "Damat Ferit Paşa, kendisini, yegâne kurtuluşun İngilizlere hoş görünmek olduğuna inandırmış ve bu inancını Padişaha da aşılamıştı" bu değerlendirme için, Bkz. Şefik Okday, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, İstanbul-1986, s. 56.

²⁰ "Sultan Vahdettin, eniştesi olan Damat Ferit Paşa'yı tekrar sadarete getirdi ve kabine 5 Nisan 1920'de ilan edildi. Böylece mütareke esnasında girilen ikinci "işbirlikçilik" devri başladı. Bkz. H. Basri Danışman, **Artçı Diplomat-Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa**, Arba Yayınları, İstanbul-1998, s. 100.

²¹ İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'in bu görüşmeyle ilgili olarak kendi dışişlerine gönderdiği belge için, bkz. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, Cilt: II, s. 26-29; Sonyel, **Kurtuluş Savaşı**, Cilt: I, s. 211-212. Damat Ferit Paşa'nın, "dünyaya İngilizlerin gözlüğüyle baktığını" ifade eden değerlendirme için, bkz. Murat Bardakçı, **Şahbaba (Osmanoğullarının Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları, Özel Mektupları)**, Paç Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-1988, s. 437.

²² Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, Cilt: II, s. 26.

²³ İngilizler, Damat Ferit Paşa'nın, milliyetçi akımlara karşı başarı kazanacağından emin olarak onu desteklemeye karar vermişlerdi. Nitekim ilk görüşmesinden üç gün sonra Amiral de Robeck'i tekrar ziyaret eden Damat Ferit Paşa, paşalık payesi vererek Balıkesir valiliğine atadığı Ahmet Anzavur'un idaresinde Kuvâ-yı Milliye'ye karşı girilen harekât için destek istemişti. Amiral Robeck ise, Anadolu'daki ulusal harekete İngilizlerin faal bir şekilde

Milliye'ye yönelik bir plan ve programın Padişah, Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İngilizler tarafından el birliği ile uygulamaya konulması demektir²⁴.

I. İdam Kararları Öncesi Damat Ferit Paşa Ve Hükümetinin Kuvâ-yı Milliye Aleyhindeki Karar Ve Uygulamaları

Damat Ferit Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye Hareketi hakkındaki görüş ve düşünceleri IV Sadareti ile sınırlı değildir. Nitekim Damat Ferit Paşa²⁵, 19 Mayıs 1919 tarihinde ikinci defa sadarete gelişi ile birlikte Anadolu'da Millî Mücadele yönündeki hareketlenmelerin ciddi olarak üzerine eğilmeye başlamıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ve İstanbul Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda değil de Millî Mücadele'nin gelişmesi yönünde çalışmalar yapması İngilizler başta olmak üzere Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni de tedirgin etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla birlikte gerçekleştirdiği icraatlar hem İtilaf Devletleri hem de Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından kuşku ile karşılanmış ve Paşa'nın hangi maksada istinaden Samsun'da olduğu General Milne tarafından Harbiye Nezareti'nden sorulmuştur²⁶. General Milne'ye 24 Mayıs 1919'da

katılmalarının söz konusu olamayacağını, ancak Anzavur'un kuvvetlerine askerî yardım yapılacağını, "Hükümetin yetkisine karşı hala meydan okumaya devam eden milliyetçilerin bastırılmasında sarf edilecek çabalarda İngilizlerin her türlü yardımı yapacaklarını" söylemişti. Bkz. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı*, Cilt: I, s. 212; Amiral De Robeck'in bu görüşüyle ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği raporu için bkz. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 29.

²⁴ Damat Ferit Paşa ve Hükümeti, Anadolu'da yeniden otorite tesis etmek için mutlaka İngilizlerle işbirliği yapmanın gereğine inanıyordu ve bu inancını Padişaha da aşlamıştı. Padişahı İngilizlerin kendisine ve Hükümetine her türlü desteği verecekleri hususunda ikna etmişti. Nitekim Tevfik Paşa ile ilgili bir çalışmada bu konuyla ilgili olarak "Büyükbabam birçok kez Sultan Vahideddin'e İngilizlere sığınmakla kurtuluşu beklemenin hatalı olduğunu söylemiş ve Damat Ferit Paşa'nın 'İngilizlerden aldığı sözün' ne derece gerçek olduğunu tahkik için İngiliz komiseriyle" görüşmüştü. Ancak İngiliz komiserinden aldığı cevap: "Biz Osmanlı devleti ile harp halindeyiz, nasıl Hükümetinize vaatlerde bulunabiliriz" şeklinde olmuştur. Büyükbabam bu cevabı Padişaha bildirdiğinde, Padişah buna inanmak istemeyerek; "Bu iş o kadar gizlidir ki, sizden bile saklıyorlar demişti." Bu deyişle Damat Ferit Paşa ile İngilizler arasında bir işbirliğinin olduğunu Padişaha teyit etmekteydi. Bkz. Okday, *Ahmet Tevfik Paşa*, s. 51; Benzer bir anlatımda Damat Ferit Paşa'nın Sadarete getirilmesinin söz konusu olduğu günlerde Meclis-i Mebusan ikinci başkanı Hüseyin Kazım Bey, Mabeyn Baş Kâtibi Ali Fuat Bey'e "Eğer Ferit Paşa İngilizlerden kuvvetli bir söz almış ise, Zât-ı Şâhâne kendisini sadarete getirsin, biz de elbirliği ile çalışırız. Fakat böyle bir söz almamış ise kendisinin sadareti memleketçe pek fena tesir hâsıl edeceğinden bunu yapmasın" demişti. Ali Fuat Bey'in bu sözleri Padişaha nakledildiğinde, Padişahın cevabı "evet" olmuştur. Bu anlatım için, bkz. Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 260.

²⁵ Damat Ferit Paşa hakkında tafsilat için, Bkz. Ş. Can Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2002, s. 1-214; İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt: 4, s. 2029-2094; Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 195-249, 261-265; Cevdet Küçük, "Damat Ferit Paşa", İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 8, İstanbul-1993, s. 436-439.

²⁶ General Milne'nin yazısı şöyledir: "...Dokuzuncu Ordunun bir teşkilât icabı olarak lâğv edildiği anlaşılmaşken Dokuzuncu Ordu Kitaatına bir Müfettiş-i Umumi ve Dokuzuncu

verilen cevapta; merkezden verilen emirlerin ne derece yerine getirildiğini görmek, geniş bir bölgeye dağılmış olan askerî birliklerin hareketlerini denetlemek ve bölgenin asayişini temin etmek maksadıyla tıpkı Konya'da ihdas olunan Yıldırım Kıtâatı Müfettişliği gibi Üç ve On Beşinci Kolordular için de Dokuzuncu Ordu Kıtâatı Müfettişliği'nin ihdas olduğu belirtilmekteydi²⁷. Fakat İstanbul tarafından verilen bu cevap İngilizleri tatmin etmemiş ve İngilizler, Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin derhal İstanbul'a geri çağrılmasını talep etmişlerdir²⁸. Bunun üzerine Harbiye Nezareti'nce çekilen telgrafta; "*maiyet-i âliyelerindeki istimbotlardan biri ile buraya teşrifleriniz rica olunur*"²⁹ denilerek Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin İstanbul'a geri dönmesi istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın geri dönmeye yanaşmaması İngilizlerin İstanbul Hükümeti'ni bu hususta baskı altına almasına sebebiyet vermiş, İstanbul Hükümeti de bu baskılardan kurtulmak için Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a geri dönmesi hususunda ikna etmeye çalışmış bunu sağlamak amacıyla birçok telgraf çekilmiş³⁰ fakat sonuç alınamamıştır. Nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın mevcut durumu 23 Haziran'da Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş; hakkındaki şikâyetler hususunda dinlenilmesi için İstanbul'a gelmesi Harbiye Nezareti'nce kendisine bildirildiği halde yapılan daveti kabul etmemesi ve Anadolu halkını hükümete karşı kıskırtması gibi sebeplerden dolayı hemen görevinden alınarak yerine daha önce Bahriye Nazırı olan Hurşit Paşa'nın tayini için gerekli olan işlemlerin yapılması için Harbiye Nezareti, Mustafa

Ordu için dahi bir Erkan-ı Harbiye reisi ile büyük bir Erkân-ı Harbiye Heyetinin neden dolayı Sivas'a izam olunmakta olduğunun anlaşamadığını zât-ı âlinize iş'âr eylemekle mübahiyim.

Bi zabitanın ne gibi vezaif ifa edeceklerinin ve mütesavver tensikat mahiyetinin neden ibaret olduğunun lütfen izah buyrulmasını istirham eylerim". Bkz. Harp Tarihi Vesikalari Dergisi (HTVD), Sayı: 1, Vesika No: 15, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1952.

²⁷ HTVD, Sayı: 1, Vesika No: 16.

²⁸ General Milne, Harbiye Nezareti'ne 6 Haziran 1919 tarihli yazısında "...Kemal Paşa ile maiyeti erkânının derhal İstanbul'a avdeti için emir buyurmalarını talep eylerim" demektedir. Bkz. HTVD, Sayı: 1, Vesika No: 17.

²⁹ HTVD, Sayı: 1, Vesika No: 19; Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı Millî Mücadele Anıları (1919-23)*, Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş, İkinci Basım, Arba Yayınları, İstanbul-1992, s. 26; Mustafa Kemal Paşa "geri çağrılma" hususunda Kazım Karabekir Paşa'yı bilgilendirmiştir. Karabekir'e çektiği telgrafta; Harbiye Nezareti'nin telgrafını dikkate sunmuş ve sebeb-i davetini Cevad Paşa'dan mahrem sorduğunu ve "zât-ı âlileri gibi kıymetli bir generalin Anadolu vilayetlerinde dolaşmasının efkâr-ı umûmiyeye iyi bir tesir bahşedemeyeceğinden bahisle İstanbul'a celp buyurulmanızı İngilizler istedi" cevabını aldığını söylemiştir. Bkz. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)*, Sayı: 79, Belge No: 1731, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1981; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt: 1, Emre Yayınları, İst-1995, s. 173.

³⁰ Mesela 15 Haziran 1919 tarihli telgrafta; "*İstanbul'a davetiniz Hükümet-i Seniyyenin kararı neticesidir*" denilmektedir. Bkz. HTVD, Sayı: 1, Vesika No: 22; Yine 7 Temmuz 1919 tarihli Babıâli'den Ferit imzasıyla Samsun'a yazılan bir telgrafta da; "...Mustafa Kemal Paşa eğer vatanını seviyorsa onun faydası için dönmelidir..." denilmektedir. Bkz. Karay, *Minelbab İlemler*, s. 186.

Kemal Paşa'nın hiçbir sıfat-ı resmîyesi kalmadığından emirlerinin resmi geçerliliğinin bulunmadığının bütün vilayetlere tebliği hususunda da Dâhiliye Nezareti görevlendirilmiştir³¹. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey de hemen aynı gün vilayetlere gönderdiği gizli tamimde; Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir asker olmakla beraber "zamanın siyasetine ayak uyduramadığını" ve İngiliz mümessil-i fevkaladesinin de ısrarı ile azledildiğini, İstanbul'a celbinin ise Harbiye Nezareti'ne ait bir vazife olduğunu bildirmekteydi³². Bundan sonra, Dâhiliye Nezareti, bölgedeki askerî ve mülkî erkânın Mustafa Kemal Paşa'ya itimat etmesi ve ona yardım etmesinden dolayı olsa gerek 29 Haziran'da Sivas vilayetine gönderdiği bir telgrafta "Mustafa Kemal Paşa'yı suret-i kat'iyede ma'zûl tanımanızı tebliğ eylerim" deme gereği duymuştur³³. Ancak, Hükümetin almış olduğu bu "azil" kararını Harbiye Nazırı'nın imzalayıp Babıâli'ye göndermesi ve Sadaretçe de onaylanması gerekmekteydi. Fakat Harbiye Nazırı bu kararı Babıâli'ye göndermedi ve resmî olarak Mustafa Kemal Paşa'nın azli gerçekleşemedi³⁴. Bu durum Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey ile Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa arasında kavgaya sebebiyet vermiş, Paşa ve Ali Kemal Bey'in istifası ile sonuçlanmıştır³⁵. Neticede Şevket Turgut Paşa'dan boşalan Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal Paşa'yı azletmeyi kabul eden Ali Ferit Paşa atanmıştır³⁶. Yeni Harbiye Nazırı da, öncekiler gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a avdetini sağlayabilmek için çalıştı fakat bütün çabalara rağmen Paşa'nın İstanbul'a dönüşü sağlanamadı. Nihayet Mustafa Kemal Paşa 7-8 Temmuz gecesi Yıldız Sarayı tarafından telgraf başına çağrılmış ve "orada giriştiğiniz değerli teşebbüsler, her nasılsa İngilizlerce vatan müdafası şeklinde değil, başka bir şekilde anlaşılmasından dolayı, Hükümet üzerinde şiddetli baskılar yapılmaktadır. Bununla beraber, vatan menfaati düşüncesiyle yaptığınız girişimler, devletin esas menfaatlerini

³¹ BOA, MV, 216/54.

³² M. Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2005, s. 22; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul-2000, s. 98; Refik Halit de eserinde 23 Haziran'da Ali Kemal'in kendisini çağırıldığını ve "Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın dün akşam Meclis-i Vükelâ'da posta umuruna müdahalesinden dolayı azline karar verildi. Artık mazuldür; merakize bildiriniz, bizi haberdar etsinler ve muâmelâtın müteessir olmamasına itina göstereyinler!" dediğini, kendisinin de aldığı bu emri bütün baş müdüriyetlere tamim ettiğini oradan da vilâyâta tebligatta bulunduğunu yazmaktadır. Bkz. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 170; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1997, s. 19; Mevlanzade Rifat, *İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü*, Yedi İklim Yayınları, İstanbul-1993, s. 298-299.

³³ BOA, DH. ŞFR. 100/203.

³⁴ Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 170.

³⁵ Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 172-173.

³⁶ Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 174.

bozacak ve ülkeyi büyük tehlikeler içine atacaktır”³⁷ denilmiş ve telgraf muhaberesi sonucunda anlaşma sağlanamaması neticesinde kendisine azledildiği bildirilmiştir³⁸. 8 Temmuz’da çıkarılan “*İradei Seniyye*”³⁹ ile Mustafa Kemal Paşa’nın Üçüncü Ordu Müfettişliği’ne son verilmiş ve azil iradesi 13 Temmuz’da Takvim-i Vekâyi’de yayınlanmıştır⁴⁰. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşı olan ve kendisi ile Samsuna çıkan Refet Bey de 13 Temmuz’da azledilmiştir⁴¹. Mustafa Kemal Paşa 8 Temmuz tarihli telgraf görüşmesi neticesinde azledildiği kendisine bildirilince hemen o vakit “*sarayı ve hükümeti İngilizlere karşı zor durumda bırakmamak için askerlik mesleğinden fedakârlık ettiğini*” belirterek istifa etmiştir⁴². Bundan sonraki durumu hakkında Mustafa Kemal Paşa *Nutuk*’ta şu bilgileri vermektedir: “*Durum, tarafımdan, ordulara ve millete duyuruldu. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve yetkilerimden sıyrılmış olarak, yalnız milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdanî görevimize devam ettik...*”⁴³ Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin Mustafa Kemal Paşa üzerindeki faaliyetleri azille sınırlı kalmayarak taşıdığı nişanların geri alınmasına ve üstündeki Fahri Yaverlik rütbesinin de kaldırılmasına kadar varmıştır⁴⁴. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Divân-ı Harp’te

³⁷ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara-1982, Belge No: 51, s. 50, 158.

³⁸ Yıldız Sarayı tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya çekilen telgraf şöyledir: “*Memuriyet-i âliyelerinde hasbelicab hitam verilmiş olduğundan hemen bilâ teahhür Dersaadet’e avdetleri iradei kat’iyei Hazreti Pâdişahî iktizasındandır efendim. / Serkatibi Hazreti Şehriyâri Ali Fuat*”, Bkz. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 181; 8 Temmuz 1335/1919 tarihli Heyet-i Vükelâ kararında da Mustafa Kemal Paşa’nın azli istenmiştir. Bkz. *BOA, DÜİT*, 68/13; Azille ilgili ayrıca, Bkz. M. Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1986, s. 38; Atatürk, *Nutuk*, s. 33; Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt: 1, s. 222; Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı*, s. 29; Zekeriya Türkmen, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2002, s. 132-133.

³⁹ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge No: 53, s. 51, 159.

⁴⁰ *Takvim-i Vekâyi*, 13 Temmuz 1335/1919, Nu: 3596.

⁴¹ İstanbul Hükümeti, 13 Temmuz’da Refet Bey’i azletmiş ve yerine Harbiye Dairesi Reisi Miralay Selahattin Bey’i tayin etmiştir. Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 17 Temmuz 1335/1919, Nu: 3600.

⁴² Telgraf metni için, Bkz. *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge No: 54, s. 51-52, 160; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 192-193; *ATBD*, Sayı: 79, Belge No: 1735; Yurdun dört bir yanına gönderdiği 8 Temmuz tarihli bir diğer telgrafında da “*Bundan sonra gaye-i mukaddese-i milliyemiz için her türlü fedakarlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferd-i mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu tekmil Müdafaa-yı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri’ne ve merakiz-i mülkiye ile ahz-ı asker şubati vasıtasıyla vatanın en ücra köşesine kadar tebliğ ve ifhamına tavassut ve delalet-i seria-yı vatanperveranelerini hassaten rica ederim*” demektedir. Bkz. *ATBD*, Sayı: 79, Belge No: 1734; Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 122.

⁴³ Atatürk, *Nutuk*, s. 33.

⁴⁴ *BOA, DÜİT*, 68/13; Mustafa Kemal Paşa’nın nişanlarının geri alınması ve Fahri Yaverlik rütbesinin kaldırılması hakkında tafsilat için, Bkz. *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge No: 58, 58/a, 59, 60, s. 54-57, 164-166; Türkmen, *Yeni Devletin Şafağında*, s. 145-146; Ayrıca Alemdar gazetesindeki bir haberde, “*Mustafa Kemal Paşa’nın harekât-ı gayr-ı*

yargılanmadığı için, nişan ve madalyalarının geri alınması bir yargı kararına bağlı olmayıp keyfi bir hareket arz ediyordu. Üstelik Mustafa Kemal Paşa askerlikten çıkarılmayıp istifa etmiş olarak kabul edilmişti. Bu yüzden istifa eden ve istifası kabul edilmiş olan bir askerinin nişan ve madalyalarının geri alınması uygun değildi. Nitekim 4 Şubat 1920'de Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın nişan ve madalyaları geri iade edilmiştir⁴⁵.

Damat Ferit Paşa, üçüncü sadareti döneminde Kuvâ-yı Milliye'ye yönelik faaliyetlerini ve suçlamalarını daha da şiddetlendirmiştir⁴⁶. Mesela Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından Trabzon Valisi Galip Bey'e 23 Temmuz 1919 tarihinde gönderilen ve "*Hükümet-i Seniyye'nin, vatanın kurtuluşunun mütareke hükümlerinin tamamen uygulanmasıyla mümkün olacağına inandığını, bunu anlayamayan sorumsuz kişilere değer verilmemesi gerektiği*"⁴⁷ yönündeki telgraf, İstanbul Hükümeti'nin hem Mütareke Dönemi'ndeki siyasetini hem de Kuvâ-yı Milliye'ye bakışını göstermesi

meşruasına iştirak eden Bahriye Nazırı Esbakı Rauf Bey'in de rütbe ve nişanlarının ref' edileceği istihbar edilmektedir. Bkz. *Alemdar*, 14 Ağustos 1335/1919, Nu: 142-1542.

⁴⁵ *BOA, DUİT*, 68/21; *ATBD*, Sayı: 82, Belge No: 1793, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1981; Damat Ferit Paşa döneminde Sultan Vahdettin tarafından görevinden azledilen ve nişan ve madalyaları alınan Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde nişan ve madalyalarının geri verilmesi ile karşılaşmıştır. Bu durum Sultan Vahdettin açısından düşündürücüdür. Çünkü 8 Temmuz'da azledildiğini bildiren İrade-i Seniyye'yi imzalayan Sultan Vahdettin, 4 Şubat 1920'ye geldiğinde Mustafa Kemal Paşa'yı istifa etmiş olarak kabul etmektedir. Bu durum Hükümetlerin Vahdettin'i ne kadar etkileri altına aldıklarının da bir göstergesidir. Ali Rıza Hükümeti'nin böyle bir yola başvurusundaki temel amaç ise, Anadolu ile iyi ilişkiler geliştirmek adına bir adım atmak, karşı taraftan bunun olumlu neticelerini almak suretiyle Anadolu'yu İstanbul'a raptetmeyi sağlamaktır. (*Y.N.-Yazarın Notu-*).

⁴⁶ Çünkü Kuvâ-yı Milliye Hareketi gün geçtikçe daha güçlenmektedir. Her yerden her çevreden kuvâ-yı Milliye'ye katılımlar gerçekleşmektedir. Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak edenlerden bazıları şunlardır: 27. Tümen Eski Kumandanı Albay Kara Vasıf Bey, Washington Eski Sefiri Alfred Rüstem Bey, Eski Sıhhiye Müdürü Dr. Adnan Bey (Adıvar), Halide Edip Hanım (Adıvar), 61. Tümen K. Piyade Albay Kazım Bey (Özalp), Eski Harbiye Nazırı Kavaklı Fevzi Paşa (Çakmak). Bkz. Hamdi Atamer, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 4, Ocak-1968, s. 4-9; Rifat Paşa, Hüsnü Paşa, Abdurrahman Şeref Bey, Meşhur Şair Mehmet Akif Bey (Ersoy), Vehip Paşa, Akşam Gazetesi Yazarlarından Falih Rıfkı Bey (Atay), Genelkurmay İkinci Başkanı Kazım Paşa. Bkz. Hamdi Atamer, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 5, Şubat-1968, s. 4-7; Eski Balıkesir Mutasarrıfı Hacim (Muhittin Çarıklı). Bkz. Hamdi Atamer, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 6, Mart-1968, s. 9-12; Vakit Gazetesi Müdürü İsmail Ramiz Bey, Tasvir-i Efkâr Gazetesi sahibi Ebüzziya Zade Talha Bey. Bkz. Hamdi Atamer, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 7, Nisan-1968, s. 24-27; Albay Selahattin Bey, Albay Fahrettin Bey (Altay), Albay İsmet Bey (İnönü), Albay Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver), Rıza Nur Bey, Hakkı Behiç Bey, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Ankara Müftüsü Rifat Efendi. Bkz. Hamdi Atamer, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 8, Mayıs-1968, s. 8-11.

⁴⁷ Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, s. 123.

bakımından mühimdir. Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından 26 Temmuz'da bu kez bütün vilayetlere gönderilen bir diğer telgrafta ise yine üstü kapalı olarak Kuvâ-yı Milliye hedef alınmakta ve "...müşkülât-ı mevcûdeyi tezyîd edecek her türlü harekâtın selâmet-i vatani tehlikeye ilgâ edeceği derkâr olduğundan bazı mahallerde vukû'ı kemâl-i teessüfle haber alınan tahrikâta karşı îcâp edenlerin ikâzı ve muktezâ-yı hâl ve mahalle göre lâzım gelen tedâbirin cihet-i mülkiye ve askeriyece müttehiden ittihâzı ehemmi elzemdir"⁴⁸ denilmektedir.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliyecileri suçlayıcı ve halk nazarındaki itibarlarını zedeleyici faaliyetlerinden birisi, onları "İttihatçılık"la suçlamasıdır. Çünkü İttihatçılar, devleti gereksiz yere Birinci Dünya Harbi'ne sokmak ve milletin istikbaliyle oynamakla suçlanıyorlardı⁴⁹. Gerçekten de Kuvâ-yı Milliye'nin lider kadrosunu oluşturan şahıslardan - başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere- bir kısmının evveliyatında İttihatçılarla bağlantısının olması, Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından büyük bir fırsat olarak telâkki edilmiş, bu yolla halkın Kuvâ-yı Milliyecilere düşman olması sağlanmaya çalışılmış ve bu yönde büyük gayret sarf edilmiştir⁵⁰. Nitekim mezkûr Paşa'nın bu teşebbüslerine İstanbul basınından bazı gazetelerde destek vermiş ve "İttihatçılık" suçlaması adı altında büyük bir karalama kampanyasının içerisine girilmiştir⁵¹. Meselâ 1 Kasım 1919 tarihli Alemdar Gazetesi'nde Refii Cevad imzalı "Ha Şöyle Biraz Yola Gelin" adlı makalede "Harekât-ı Milliye'de İttihatçı dolabı görmek istemeyiz"⁵² denilmekte ve ittihatçılar ciddi bir şekilde eleştirilmektedir.

⁴⁸ *Alemdar*, 27 Temmuz 1335/1919, Nu: 124-1524.

⁴⁹ Meselâ Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar" adlı makalesinde İttihatçıların Harbi Umûmî'ye giriş noktasındaki tavırlarını şöyle dile getirmektedir: "...Bu millet anlamadı, öğrenmedi mi ki uçak hin-i hacette her fırıl-dağa gelir, hatta ecnebi parmağıyla da düşer, kalkar, yanar, tutuşur, uçağın kahramanları Enver, Talat, Cemal değil midir ki daha Harb-i Umûmî zühür eder etmez Almanya ile hafî bir muahede akd eylediler, ve milleti, ikbalini, istikbalini düşünmeden, taşınmadan ecnebi bir devletin ihtirasına kurban ettiler..." Bkz. *Peyam*, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar", 28 Eylül 1335/1919, Nu: 297-55.

⁵⁰ Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde Tan Gazetesi muhabirinin Damat Ferit Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa ve hareketinin mahiyeti hakkında yönelttiği suale, Paşa: Harekât-ı Mezkûre'nin askerî mahiyeti haiz olmadığını ve millî bir esasa da müstenid bulunmadığını ve bir saman alevinden ve İttihat ve Terakki teşvikatından ibaret olduğunu beyan etmiştir. Bkz. *Alemdar*, 5 Eylül 1335/1919, Nu: 164-1564; Muhaliflerden Mevlanzade Rıfat'ta eserinde "İttihat ve Terakki erkânından olan ve bu günkü cumhuriyetin kurucusu ve reisi" gibi cümleler kullanmakta ve Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını "İttihatçılık"la itham etmektedir. Bkz. Mevlanzade Rıfat, *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, s. 252-254.

⁵¹ Şüphesiz burada zikredilmesi gereken başlıca gazeteler, *Alemdar*, *Peyam*, *Sabah*, *Türkçe İstanbul* ve *Peyam-ı Sabah*'tir.

⁵² *Alemdar*, Refii Cevad, "Ha Şöyle Biraz Yola Gelin", 1 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 320-2621; İttihatçılık suçlamaları ile ilgili bir diğer makalede de; İzmir'i kurtaracak olanların Sivas'ta, Ankara'da Trabzon'da toplanmak yerine Aydın, Nazilli ve Akhisar gibi yerlerde toplanmaları gerektiği vurgulanmakta ve burada da Kuvâ-yı Milliye İttihatçı bir hareket olarak nitelendirilmektedir. Bkz. *Alemdar*, Oğuz Tekin, "Harekât-ı

Refik Halit de “Türediler ko, aksınlar üzerimden sel gibi: Ne şehrimde yerleşsinler, ne bahçemde ziftlensinler, ne içimde köklensinler... Her tarafta veba çıksın, tufan aksın, yangın geçsin, razıyım; İttihadı istemem; bu tavafta delilimi bezirgândan beklemem”⁵³ diyerek tavrını net olarak ortaya koyuyordu. Refik Halit bir diğer makalesinde de “İttihat sürüsünden yeni çobanbaşı, millet paşası mı sizi seçip ayırdı”⁵⁴ demektedir ve bu makalede direkt olarak Mustafa Kemal Paşa’yı hedef almaktadır. “İttihatçılık” suçlamalarında ilginç bir nokta ise İtilaf Devletleri de Kuvâ-yı Milliye hareketini ittihatçıların bir uzantısı olarak görmektedirler. Mesela, Amiral De Robeck, Lord Curzon’a gönderdiği bir raporda “İttihatçıların evladı olan Mustafa Kemal ile müzakere ümitsizdir”⁵⁵ demektedir ve bu da İtilaf Devletlerinin Kuvâ-yı Milliye’yi nasıl değerlendirdiklerini göstermektedir.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gerek İstanbul Hükümeti ve gerekse İtilaf Devletleri tarafından kati surette tasfiye edilmesi gereken “İttihatçı kalıntıları” olarak görülmektedir. Hatta bu mücadelenin İttihatçıların bir tertibi olduğunu düşünmektedirler⁵⁶. Nitekim Takvim-i Vekâyi’de yayınlanan bir beyannamede de; “...İstanbul’da hafiyyen Anadolu’da müsellahen Kuvâ-yı Milliye namıyla icra-yı faaliyet eden ittihat komitesi...”⁵⁷ denilmektedir. Konumuzla doğrudan alakalı olmamakla birlikte Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının “İttihatçı” olup olmadıkları hususunda kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Şüphesiz bilinen bir gerçekliktir ki gerek Mustafa Kemal Paşa olsun ve gerekse Kuvâ-yı

Milliye ve İttihatçılar”, 8 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 327–2628. Ayrıca Bkz. **Alemdar**, Refii Cevad, “Harekât-ı Milliye ve İttihat ve Terakki”, 6 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1335/1919, Nu: 295–2595.

⁵³ **Alemdar**, Kirpi (Refik Halit), “Anadolu Diyor ki”, 8 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 327–2628; Nitekim Yahya Kemal de hatıratında Ali Kemal’den bahsederken “O günlerin en zehirli ithamı “ittihatçı” ithamı idi; ortalığı fazla itham edebilmek için “ittihatçı” sıfatını herkese yapıştırıyordu” demektedir. Bu da ittihatçılığın insanların aklında ne derece vahim çağrışımlar yaptığını göstermektedir. Bkz. Beyatlı, *Siyasî ve Edebi Portreler*, s. 87.

⁵⁴ **Alemdar**, Aydede (Refik Halit), “Topuna Hoş Amedi”, 2 Şubat 1336/1920, Nu: 412–2712; Mustafa Kemal Paşa’nın “İttihatçılık” sayesinde bu günlere geldiğini iddia eden yazılarda kaleme alınmıştır. Bkz. **Peyam**, Ali Kemal, “Harekât-ı Milliye’nin İç Yüzü”, 14 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 344–102; Ali Kemal bir makalesinde de “Yansın o gönül ateşe bu hale ki yanmaz / Kör olsun o gözler ki bu dem kanâ boyanmaz” dedikten sonra İttihatçıların saltanatı on iki senedir ellerinde bulundurduklarını ve devleti acı olaylardan olaylara sürüklediklerini iddia etmektedir. Bkz. **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, “Lanet! Lanet! Lanet!”, 15 Mayıs 1336/1920, Nu: 527–10957. ; Bir diğer makalede de Harekât-ı Milliye bir İttihatçı faaliyeti olarak kabul edilmekte ve İttihatçılık İsrırgan Otu ile özdeşleştirilmektedir. Bkz. **Alemdar**, Refik Halit, “İsrırgan Otu”, 2 Nisan 1336/1920, Nu: 471–2771.

⁵⁵ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 64; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: 2, s. 113.

⁵⁶ Eric Jan Zürcher, *Millî Mücadele’de İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İst–2003, s. 109–110.

⁵⁷ **Takvim-i Vekâyi**, 4 Ağustos 1336/1920, Nu: 3921.

Milliye'nin bazı lider kadrosu olsun daha önceden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içerisinde bulunmuşlardı. Fakat sırf buna dayanarak Millî Mücadele'yi bir “İttihatçı dolabı” olarak nitelendirmek hem mesnetsiz hem de gayr-ı ilmî bir yaklaşım olmaktan öteye gitmeyecektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 27/28 Eylül 1919 gecesi Kerim Paşa ile yaptığı telgraf görüşmesinde de “İttihatçılık” yakıştırmaları mevzubahis edilmiş ve Paşa, “*Asil ve temiz Millî Mücadele'mizin, İttihatçıların son çarpınışları ve kanlı hareketleri olduğunu ve onların parasıyla yürütüldüğünü resmen ve açıktan açığa bütün dünyaya ve yabancı gazetecilere söyleyen bu –Damat Ferit, Adil Bey ve Süleyman Şefik kastediliyor- gafillerdir*”⁵⁸ diyerek İstanbul Hükümeti'ni şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Kaldı ki İstanbul Hükümeti'nin yapmış olduğu “İttihatçılık” propagandası epey taraftar toplamış olmalı ki Sivas Kongresi'nde yemin edilirken Millî Mücadele'nin İttihat ve Terakki ile kati surette bağlantısı olmadığı ısrarla vurgulanmıştır⁵⁹.

İttihatçılık propagandasının fayda vermemesi üzerine bu kez Kuvâ-yı Milliyeciler Damat Ferit Paşa Hükümetince “*Bolşeviklik*”le itham edilmeye başlanmıştır⁶⁰. Nitekim yukarıda da belirtilen Mustafa Kemal Paşa ve Kerim Paşa arasındaki telgraf görüşmesinde “*Bolşeviklik*” mevzuu da

⁵⁸ Atatürk, *Nutuk*, s. 123.

⁵⁹ “Kongre'nin kabul ettiği yemin formülü şuydu: - Saadet ve selâmeti vatan ve milletten başka hiçbir maksadı şahsi takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki cemiyetinin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut fruku siyasyeden hiçbirinin emeli ve siyasyesine hâdim olmayacağıma vallahi billâhi...” Bkz. Kansu, *Atatürk'le Beraber*, Cilt: 1, s. 219; Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat Terakki ile ilişkileri ve “İttihatçı” olmadığı hakkında tafsilat için, Bkz. Fethi Tevetoğlu, “Atatürk-İttihat ve Terakki”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 15, Temmuz-1989, s. 612-623; E. Semih Yalçın-Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, Berikan Yayınevi, Ankara-2005, s. 21-80; Yine millî hareketi İttihatçıların faaliyetlerinden uzak tutma teşebbüsleri hakkında tafsilat için, Bkz. Emine Kısıklı, “Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinde Uzak Tutma Teşebbüsleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara-1990, s. 109-127.

⁶⁰ 4 Ağustos 1920 tarihli Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan beyanname de Bolşeviklik mevzuunda şu bilgilere rastlanmaktadır: “...Bolşeviklerden istimedat ediyorlar. Millet-i Osmaniye'ye bundan büyük hürmetsizlik olamaz. Mahza hasâil bir güzîde ve fazâil-i ahlakiyesiyle dünyanın en büyük bir devletini tesis ve asırlarca idâme etmiş olan afif ve edîb ve hulûk-i necîb ve şeriat-ı garra-yı muhammediyeye hürmetkâr Türk kavmi, inkâr-ı hâk ve hakikat, iştirak-ı emvâl ve zevcât, katl- nüfûs ve gasb-ı emvâl esasına istinâd eden ve insaniyetten ziyâde behimiyete mütekarib bulunan bir meslek-i dalâlden ve Bolşevikler gibi Allah'ın ve insanların düşmanlarından istimedat etmez, bi'l-nisbe asgarî beladan azamî belaya ilticâ etmek gibi gafîlâne ve mecnunâne bir harekete rıza göstermez”. Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 4 Ağustos 1336/1920, Nu: 3921.

“Kuvâ-yı Milliyecilerin Bolşevik oldukları, Hükümeti Allah'ı ve mabudu tanımadıkları şeklinde propagandalar yapılması. Propagandaya inanan başta Adapazarı halkı olmak üzere birçok insan baltasını kaparak “nerede bulaşıklar” naralarıyla Kuvâ-yı Milliyeci avına çıkmışlardır.”, Bkz. Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1998, s. 105.

değerlendirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa bu hususta, “Memleketimize takım takım Bolşeviklerin girdiğini ve Millî Mücadele'nin bir Bolşevik mücadelesi olduğunu resmî olarak ilan eden ve yayan –yine burada da Damat Ferit, Adil Bey ve Süleyman Şefik kastedilmektedir- bu bahtsızlardır”⁶¹ demiştir.

Dönemin matbuatını incelediğimizde “Bolşeviklik” mevzuunun, Millî Mücadele'ye muhalif basın tarafından, halkı bu mücadeleye karşı soğutmak maksadıyla ustaca kullanıldığını görmekteyiz. Mesela Alemdar Gazetesi Başmuharriri Refii Cevad bir makalesinde, “...İttihat ve Terakki'nin tarz-ı idaresi memleketi mahvetmekle neticelenmiştir. Memleket bu hale geldikten sonra artık o felaketli idareye idare demek için mecnun olmalı. İttihatçılık bahusus İttihatçılığın Anadolu'daki şimdiki şekli Bolşevikliğin kıpkızıl bir şeklidir”⁶² demektedir ve “Anadolu Hareketi”ni bu suretle en ağır şekilde itham etmiş olmaktadır.

Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Kuvâ-yı Milliye'ye yönelik ithamlarından bir diğeri de onların milliyetçiliklerinin sahte olduğu üzerinedir⁶³. Yine gerek devletin resmî yazışmalarında olsun gerekse de matbuatta olsun Kuvâ-yı Milliye Hareketi; Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye, Kuvâ-yı Bağyiye, sergerde, şekavet ehli, kemali çeteleri, dinsiz, fitne-i bağyiye ve Anadolu'nun yeni Celâlileri gibi ithamlara maruz kalmıştır⁶⁴.

Damat Ferit Paşa üçüncü Sadaret'inde pek çok Kuvâ-yı Milliye taraftarını azletmiştir. Örneğin Ali Fuat Paşa 28 Ağustos 1919 tarihinde 20. Kolordu Kumandanlığı'ndan azledilmiştir⁶⁵. Ayrıca Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey de 8 Temmuz'da görevinden azledilmiştir⁶⁶.

Damat Ferit Paşa, konumuzun özünü teşkil eden IV. Sadareti döneminde Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ne yönelik faaliyetlerini daha da katı

⁶¹ Atatürk, *Nutuk*, s. 123.

⁶² *Alemdar*, Refii Cevad, “Bolşevik Avı”, 29 Eylül 1335/1919, Nu: 187–1587; Bir diğer Bolşeviklik suçlaması için Bkz. *Alemdar*, Aydede (Refik Halit), “Nakş-ı Ber Âb –Lenin Yerine Grinin-“, 3 Kanun-ı Sani (Ocak) 1336/1920, Nu: 383–2683.

⁶³ *Alemdar*, Doktor Selahattin Ali, “Nasıl Millileşmeli ve Milliyetperverlik Nedir?”, 1 Şubat 1336/1920, Nu: 411–2711; *Peyam-ı Sabah*, Ali Kemal, “Sergerdelerin Milliyetleri”, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 495–10925; *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824.

⁶⁴ Birçok resmî yazışmada Anadolu Hareketi “Kuvâ-yı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesad” olarak nitelendirilmektedir. Mesela Bkz. *BOA*, *BEO*, Umumi No: 347778. Matbuatta da Kuvâ-yı Milliye aleyhine kaleme alınmış birçok yazı bulmak mümkün. Bunlardan birkaçı: *Alemdar*, 20 Nisan 1336/1920, Nu: 488–2788; *Alemdar*, Refii Cevad, “Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düşükten Sonra”, 2 Mayıs 1336/1920, Nu: 496–2806; *Peyam*, Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, 28 Eylül 1335/1919, Nu: 297–55; *Peyam*, Ali Kemal, “Gayr-ı Meşru Kuvvetler”, 21 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 351–109; *Alemdar*, Refii Cevad, “Turancılar ve Türkler Amma Hakiki Türkler”, 20 Eylül 1335/1919, Nu: 178–1578.

⁶⁵ *Takvim-i Vekâyi*, 31 Ağustos 1335/1919, Nu: 3637; Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt: 1, s. 392.

⁶⁶ *Takvim-i Vekâyi*, 14 Temmuz 1335/1919, Nu: 3597.

bir şekilde uygulamaya koymuştur. Nitekim, Saray'ın ve İngilizlerin tam desteğini alan Damat Ferit Paşa, plan ve programının gereği olan faaliyet ve uygulamalarına vakit kaybetmeden başladı. İlk olarak Anzavur Ahmet'e paşalık unvanını verdi ve onu tekrar Balıkesir mutasarrıflığına atadı⁶⁷. 10 Nisan'da ise Bursa eski valisi olan Nemrut Mustafa Paşa'yı⁶⁸, tehcir ve taktik davalarının görüldüğü İstanbul'daki Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığı'na getirildi⁶⁹.

Damat Ferit Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye'ye karşı uygulamaya koyduğu plan ve programın esasları olan karar ve uygulamalar 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de yayınlandı.

Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan kararların ilki Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ile ilgili iradeydi; 11 Nisan tarihli bu irade ile Padişah, Anayasa'nın 7 maddesinin kendisine verdiği bir hak olarak dört ay zarfında yeniden toplanmak üzere "*Meclis-i Mebusan'ı*" kapatmıştı⁷⁰. Böylece Padişah ve Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye hareketine yönelik karar ve uygulamalarında kendileri için bir engel olarak gördükleri Meclis'ten

⁶⁷ *Alemdar*, 9 Nisan 1336/1920, Nu: 473-2784; *Peyam-ı Sabah*, 9 Nisan 1336/1920, Nu: 491/10921; Anzavur Ahmet ile ilgili Alemdar ve Peyam-ı Sabah'ta sık sık övücü tarzda yazılar çıkmaktaydı. 7 Nisan'da Alemdar'da çıkan bir haberde "*Biga-Gönen ve havalisini gayr-i milli çetelerden temizleyen binbaşı olarak şimdiye karşı gösterdiği kahramanlıkları şimdide gösterecektir*" deniliyordu. Bkz. *Alemdar*, 7 Nisan 1336/1920, Nu: 471/2782; 8 Nisan tarihli Alemdar'da ise "*Ahmet Anzavur Bey'in yeni bir muvaffakiyeti*" başlığı altında onun Gönen kazasını Kuvâ-yı Milliyecilerden kurtardığı haberi yer alıyordu. *Alemdar*, 8 Nisan 1336/1920, Nu: 472-2783; Anzavur Ahmet, Haziran 1919'da İzmit mutasarrıflığından Balıkesir mutasarrıflığına atanmış, ancak görevine başlayamamıştı. Anzavur Ahmet, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı yürütülen hareketlerin başını çekiyordu. Bkz. Erdem, *Damat Ferit Paşa*, s. 158-159.

⁶⁸ Damat Ferit Paşa'nın üçüncü sadaretinde Bursa valiliği görevine atanan Nemrut Mustafa Paşa, valilik görevine başladığı ilk günlerde vilayette yaptığı bir toplantıda "*Ermeni, Rum ve Müslüman halkın yanında yapılmakta olan savaşların meşru olmadığını, keza birinci dünya harbinin de öyle olduğunu, dolayısıyla bu harplerde ölen subay ve erlerin köpek ölüsünden farklı bir durumlarının*" olmadığını söyleyerek şehit asker ve subaylarımıza hakarete bulunmuştu. Bu sözler Bursa ve civarındaki askeri birliklerdeki subay ve askerler arasında büyük bir infial yaratmıştı. Bunun üzerine 56 ncı Tümen Komutanı Miralay Bekir Sami Bey tarafından derhal Bursa'yı terk etmesi istenmişti. Böylece Nemrut Mustafa Paşa, valilikten uzaklaştırılarak Bursa'yı terk ederek İstanbul'a dönmüştü. Daha geniş bilgi için bkz. *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Hazırlayan: Muhittin Ünal, Cem Yayınları, II. Basım, İstanbul-2002, s. 163-166.

⁶⁹ *Takvim-i Vekâyi*, 10 Nisan 1336/1920, No: 3829.

⁷⁰ *BOA, BEO*, Nu: 347035, Ayrıca bu İrade-i Seniyye için bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla ilgili İrade-i Seniyye, 13 Nisan tarihli Alemdar gazetesinde de yayınlanmıştı. Bkz. *Alemdar*, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 477-2787; Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetlerinde nazır olarak görev yapan Mehmet Tevfik Bey, zaten Mebusan Meclisi müzakerelerini süresiz olarak tatil ettiği için, dağılmıştı. Mebusan Meclisinin fesih edilmesi sembolik bir anlam ifade ediyordu ve aynı zamanda da usulsüz bir işlemi demektedir. Bkz. *Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: F. Rezan Hürmen, Cilt II, Arma Yayınları, İstanbul-1993, s. 393.

kurtulmaya ve Ankara'da toplanacağı açıklanan Meclisin açılmasını önlemeye çalışmışlardı⁷¹. Alemdar gazetesi Meclis-i Mebusan'ın kapatılması kararını adeta destekler mahiyette “*Mebusan Lâyık Olduğu Akibete Uğradı*” başlığı ile duyurmuştu⁷².

11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bir beyannamesi de yayınlanmıştı⁷³. Bu beyanname “*Hükümetin Pek Mühim ve Tarihi Bir Beyânnamesi*” ifadesiyle gazetelerde yer almıştı⁷⁴. Bu beyannamede “*Bir takım fitne-fesat, hırs ve menfaat düşkünü insanlar Teşkilât-ı Milliye adı altında toplanarak, ülkenin siyasi durumunu çok tehlikeli bir duruma soktukları. Bunların harp yıllarında yaptıkları suiistimal ve cinayetlerine mütarekeden sonra da devam ettikleri ve böylece Avrupa kamuoyunu aleyhimize çevirdikleri, bunun sonucunda da İstanbul'un işgal edildiğinden*” bahsediliyordu. Beyannamede devamla “*Teşkilât-ı Milliye denilen harekât-ı bagiyânenin Anadolu'yu korkunç bir istilaya sokmaya ve devletin başını gövdesinden ayırmaya çalıştıkları*” belirtilerek, yalancı milliyet davası güdenlerin devletin en büyük düşmanları olduğu ilan ediliyordu.

Beyannamede Teşkilâtı Milliye, eşkıyalık ve isyan hareketi olarak suçlanıyordu. Bunların kanunlara karşı geldikleri, halktan zorla para ve asker topladıkları, vermeyenleri ise cezalandırdıkları zikredilerek, bir hafta zarfında bu teşkilata katılanlardan pişmanlık duyacakların Padişah tarafından affedilecekleri, diğerlerinin ise şiddetle cezalandırılacakları belirtiliyordu.

Damat Ferit Paşa yayınladığı bu beyanname ile Kuvâ-yı Milliye aleyhine kamuoyu oluşturarak, girişeceği mücadelede halkın desteğini sağlamayı amaçlıyordu.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bu beyannamesinin yanında, 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de bir de Şeyhülislâm Dürriyade Abdullah Efendi tarafından, “*başta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları olmak üzere, Kuvâ-yı Milliye hareketi liderlerinin vatan haini oldukları ve öldürülmelerinin dinen*

⁷¹ Esasında Meclis-i Mebusan, 18 Mart 1920'de son toplantısını yapmış ve çalışmalarına ara verme kararı almıştı. Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarına ara vermesi ve kapatılmasıyla ilgili gelişmeler için, Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul-1976, s. 20-21; 124-128; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* I, Yayına Hazırlayan: Erol Sadi Erdiç, İstanbul-1997, s. 676-677; Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara-1959, s. 126-130.

⁷² *Alemdar*, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 477-2787; *Vakit*, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 873.

⁷³ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780.

⁷⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780.

meşru ve farz olduğunu beyan eden” fetva da yayınlanmıştı⁷⁵. Fetva, Takvim-i Vekâyi dışında İstanbul’da yayınlanan birçok gazetede de yer almıştı⁷⁶. Nitekim Peyam-ı Sabah’ta Ali Kemal fetvayı savunan bir yazı yazarak “*yalancı milliyet davası şer’i şerife aykırıdır*” diyecek⁷⁷, Alemdar’da çıkan yazılarda da fetva savunularak “*Mustafa Kemal müstahak olduğu cezayı*” buldu denilecektir⁷⁸.

Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi imzalı bu fetvada, Kuvâ-yı Milliye hareketi mensupları; “*İslâm Halîfesi’nin idaresi altında yaşayan ve Padişah’a bağlı olan halkı hîle ve yalanlarla kandırmak, asker toplamak, vergi koymak ve zorla halkın malını ve mülkünü almakla*” suçlanmaktaydılar. Fetvada; bunların halifeye isyan ve ihanet ederek memleketin asayişini bozdukları ve bunlarla birlikte hareket edenlerin bagi oldukları belirtiliyordu. Bu Fetva’da özetle; Kuvâ-yı Milliye hareketi, eşkıya kuvvetleri olarak nitelendirilmekte, Anadolu ile İstanbul arasındaki bağları koparmak, halifenin yüceliğini zedelemek, padişaha itaatsizlik etmek, mevcut düzeni zorla değiştirmeye kalkışmak, halktan zorla mal ve eşya toplamak, halkı zorla kendine asker etmek ve nihayet vatanın birlik ve bütünlüğünü bozmakla suçlanmakta ve hüküm olarak da bu asilerin öldürülmelerinin dinen farz olduğu vurgulanmaktaydı⁷⁹. Şüphesiz bu fetva

⁷⁵ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780; Damat Ferit Paşa Hükümetinde Dahiliye Nazırı olarak görev yapan Ahmet Reşid Bey hatıralarında, fetvanın ilan edilmeden önce hükümet üyeleri arasında uzun uzadıya tartışıldığı ve yaratacağı sakıncalar üzerinde durulduğundan bahsetmekte ve devamla İngilizlerin fetva konusunda ısrar ettiklerini söyleyen Damat Ferit Paşa’nın, bu fetvanın ilan edileceğine dair İngilizlere söz vermiş olduğunu bu toplantıda Hükümet üyelerine açıkladığını belirtmektedir. Bkz. Ahmet Reşit Rey, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım, İstanbul* 1945, s. 284; Fetvanın İngilizlerin ısrarı karşısında ilan edildiği şeklindeki Damat Ferit Paşa’nın iddiasını inandırıcı bulmayan Jaeschke “*Foreign Office dosyalarında bu iddiayı destekleyebilecek hiçbir şey yoktur*” demektedir ve “*fetva’nın ecnebi ısrarı ile değil garaz ve hamakat eseri olduğu malûm*” diyen Ahmet Reşid Bey’i haklı bulduğunu belirtmektedir. Bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1971, s. 153.

⁷⁶ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780; *Peyam-ı Sabah*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 493/10923; Bu fetvanın metni için bkz. İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 254-255; Bıyıkoglu, *Trakya’da Millî Mücadele*, Cilt: II, s.82-83; *HTVD*, Sayı: 35, Belge No: 875; Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler (Yakın Bir Mazinin Hatıraları)*, Kanaat Kitabevi, İstanbul-1939, s. 216-218; Nureddin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşı’nın Vesika ve Resimleri (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*, İstanbul-1955, s. 166-167; Ebubekir, Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul-1982, s. 148-150.

⁷⁷ Ali Kemal’in “*Şeriat, Padişah, Adalet*” başlıklı yazısı için, Bkz. *Peyam-ı Sabah*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 493/10923.

⁷⁸ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780.

⁷⁹ Dürrizâde Abdullah Efendi’nin fetvası hakkında tafsilat için, Bkz. Osman Akandere, “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 12,

ile halkın dinî hassasiyetinden faydalanılmaya çalışılmakta ve “*Anadolu Hareketi*”ne karşı taarruza geçmenin dinî bir gereklilik olduğu Müslümanların dikkatlerine sunulmaktadır.

Yine söz konusu Fetva da, Kuvâ-yı Milliyecilerin kötülüklerinden memleketi temizlemenin ve halkı kurtarmanın vacip kılındığı, bu gibileri öldürmenin de meşru ve farz olduğunu zikrediliyordu. Bunlarla mücadele etmek amacıyla “*Halife tarafından görevlendirilen ve gönderilen askerlerin, görevlerini yapmamaları halinde Allah katında büyük günah işlemiş olacakları*” da fetvanın son kısımlarında belirtiliyordu.

Görüleceği gibi Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı giriştiği amansız mücadelede, bu fetva ile Anadolu’daki Müslüman halkın en zayıf noktasına yönelerek, onların saf ve masum dinî duygularını istismar ediyordu.

Bütün bunların yanında Padişah Vahdettin’in Damat Ferit Paşa’yı, dördüncü defa iktidara getirdiği ve muhtevasında Kuvâ-yı Milliye aleyhinde hükümlerin yer aldığı “*Hatt-ı Hümayun*” da 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi’de bir kez daha yayınlanmıştı⁸⁰.

Şeyhülislâm Dürrizade tarafından çıkartılan fetvalar, Anadolu’nun birçok bölgesine İngiliz uçaklarıyla atılarak⁸¹, halkın bu fetvalardan haberdar olması ve Kuvâ-yı Milliye’ye karşı kamuoyu oluşturularak harekete geçmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Hükümetin yayınladığı beyanname ve özellikle şeyhülislâm Dürrizade’nin çıkarmış olduğu ve başta İngiliz uçakları olmak üzere her türlü vasıta ve yollarla ülkenin içlerine sokulmaya çalışılan fetvalar, Anadolu’da Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı büyük bir olumsuz hava yaratmıştı. Özellikle bu beyanname ile fetvaların Anadolu’da yayılmasının hemen akabinde birçok bölgede Kuvâ-yı Milliye’ye karşı ayaklanmalar çıkmıştı Millî Mücadele’ye karşı çıkan bu isyanlardan Haçin, Pontus, Ali Batı ve Koçgiri dışındaki diğer isyanların hepsinde din, hilâfet ve Padişah birer propaganda aracı olarak kullanılmış, halkı kandırmak için istismar edilmiştir⁸². Bilhassa Bolu, Düzce ve Hendek bölgesindeki isyan hareketleri

Sayı: 24, Ankara-2003, s. 441-450; Hülya Özkan, *İstanbul Hükümetleri Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1994, s. 89-92.

⁸⁰ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824.

⁸¹ *Alemdar*, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 487-2881; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 99.

⁸² Bu değerlendirme için, Bkz. Kenan Esengin, *Millî Mücadele’de Ayaklanmalar*, III. Basım, Kamer Yayınları, İstanbul-1998, s. 30.

ile Konya İsyanı'nda Hükümetin beyannamesi ile şeyhülislamın fetvaları oldukça etkili olmuştur⁸³.

Bu beyanname ve fetvalardan azami ölçüde istifade edenlerden birisi de Anzavur Ahmet Paşadır⁸⁴. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İngilizler tarafından Kuvâ-yı Milliye hareketini yok etmek için silahlandırılan Anzavur Ahmet, halife ve din adına hareket ettiğini⁸⁵ her fırsatta halka göstermeye, onları etkilemeye ve iğfal etmeye çalışmıştır. Nitekim emrindeki kuvvetleri “Kuvâ-yı Muhammediye” diye adlandırmış, amacının Hilâfeti korumak olduğunu ve Halife adına hareket ettiğini gittiği her yerde söyleyerek, Kuvâ-yı Milliye'nin ülkeyi bölmeye yönelik bir hareket olduğu, bunların din, devlet ve Padişah düşmanı olduklarını⁸⁶, kendisinin Kuvâ-yı Milliye hareketini yok etmeye yemin ettiğini anlatmaya çalışmıştır⁸⁷.

Yayınlanan beyanname ve fetvalarla Anadolu halkının zihinlerini bulandıran ve birçok yerde Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı isyanların çıkmasını sağlayan Damat Ferit Paşa, Padişahın ve Hükümetin Anadolu'da yeniden otorite sağlamak ve hâkimiyetini tesis etmek amacıyla bir takım tertiplere daha girişmişti. Bunun içinde öncelikli olarak Kuvâ-yı Milliye'ye karşı mücadele edecek askeri birlikler oluşturmaya karar vermişti⁸⁸. Aslında

⁸³ Hükümet beyannamesi ile Şeyhülislâm Dürrizade'nin fetvalarının çıkan isyanlarda etkili olduğuna ilişkin olarak Konya'da çıkan “Konya İsyanı iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Bu isyanla ilgili bir raporda “hadiseden 25 gün önce Konya'nın Kumköprü bağında Cambazade Mevlüt'ün bağ evindeki 20 kişilik bir çay ziyafetinde İstanbul'un neşrettiği fetva ve Padişahın beyannamesi bahis konusu olmuş, Halkı Kuvâyı Milliye aleyhine toplamak kararı alınmıştır. Beyanname ve fetvayı(...) köylere gönderilecekler ayrılmış, bunlara fetva ve beyanname bulunan İstanbul gazeteleri verilmiştir...”, Bkz. *İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor)*, Yayına Hazırlayan: Taylan Sorgun, II. Basım, Kamer Yayınları, İstanbul 1998, s. 243.

⁸⁴ Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 8 Nisan 1920'de Anzavur Ahmet'e mir-i miranlık (paşalık) rütbesi verilerek Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. *Alemdar*, 8 Nisan 1336/1920, Nu: 472-2783; *Peyam-ı Sabah*, 9 Nisan 1336/1920, Nu: 491/1092; Anzavur Ahmet'e paşalık rütbesi verilerek Balıkesir mutasarrıflığına tayini 13 Nisan 1336/1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de haber olarak verilmiştir. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 21.

⁸⁵ Ahmet Anzavur'un, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı “din uğruna, Kur'ana dayanarak” mücadele yaptığını, kendisinin ve arkadaşlarının “Allah yolunda cihad ettikleri” gibi halkı etkilemeye yönelik söylemler, mütemadiyen Kuvâ-yı Milliye aleyhtar gazetelerde yayınlanıyordu. Bkz. *Alemdar*, 10 Nisan 1336/1920, Nu: 474/2785; *Alemdar*, 15 Nisan 1336/1920, Nu: 479/2789

⁸⁶ *Alemdar*, 25 Mayıs 1336/1920, Nu: 519/2829.

⁸⁷ Anzavur Ahmet, gazete muhabirlerine verdiği bir demeçte “Anadolu halkının İttihatçıların bakiyesi Mustafa Kemal çetesi ve yarıdakçıların zulüm gördüğünü bu nedenle padişahın, Hükümetin ve vatanın uğruna hayatını vakfettiğini, hayatının sonuna kadar uğraşarak, Mustafa Kemal ve avanesini tepeleyeceğini” söylemişti. Bkz. *Alemdar*, 26 Nisan 1336/1920, Nu: 490-2800

⁸⁸ Hüsametdin Ertürk, Kuvâ-yı İnzibatiye'nin kurulması konusunda “...Sadâret'le beraber bizzat Damat Ferit Paşa deruhte etmişti. Ferit Paşa'nın bütün arzusu, Anadolu'da taazzuva başlayan Milli Hükümet'i yıkmak, Mustafa Kemal'i dize getirmektir. Bunun da kuvvetle olacağına inanmış, Hilâfet ordusu nâmıyla bir ordu tesisine ve adına Kuvâ-yı

kendisinin kontrolünde kurulacak düzenli bir askerî birlik için, 11 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'le yaptığı görüşmede, ondan destek sözü de almıştı⁸⁹.

Kuvâ-yı Milliye hareketini, Türk'ü Türk'e kırdırarak bastırmak ve parçalamak demek olan bu planı, İngilizlerin yanında⁹⁰; İngiliz Muhibleri Cemiyeti⁹¹, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile Askeri Nigeşban ve Kızılhançerliler gibi cemiyetler de desteklemişler ve para yardımı yapmışlardır⁹². Kuvâ-yı İnzibatiye adıyla bir ordunun kurulmasıyla ilgili kararname 18 Nisan'da Hükümet tarafından çıkarıldı⁹³. Bu kararname ile jandarma kuvvetlerine benzer ve gönüllülerden oluşan Kuvâ-yı İnzibatiye'nin kurulması kararlaştırıldı. Kararnamede “*devlet yasalarını uygulayan Hükümet memurlarını zor kullanarak görevini yapmaya engel olan ve Kuvâ-yı Milliye adını taşıyan eşkiyaları tepelemek için Kuvâ-yı İnzibatiye kurulmuştur. Kuvâ-yı İnzibatiye devletin silahlı kuvvetidir. Bu kuruluş Harbiye ve Dâhiliye Nezaretine bağlı olacaktır. Aynı zamanda kolluk kuvvetlerine de yardım edecektir*” deniliyordu. Bu kuvvetin subayları halen görevli olanlarla emekli ve gönüllülerden oluşacaktı⁹⁴. Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesi'nin

İnzibatiye denilmesine karar vermiş ve bu husustaki muktazi iradeyi de Sultan Vahideddin'den istihlal eylemişti” demektedir. Bkz. Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, Anlatan: Hüsameddin Ertürk, Sebil Yayınları, İstanbul-1996, s. 377-378.

⁸⁹ Amiral de Robeck'in İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a bu görüşmeyle ilgili gönderdiği raporda “*Damat Ferit Paşa'nın Anadolu'daki milli harekâtın bastırılabilmesi için, kuvvetle karşı konulması gerektiğini, bu konuda İtilaf Devletleri'nin kendisine ne ölçüde yardım edebileceklerini sorması üzerine kendisinin de İngiliz Yüksek Komiserliğinin milliyetçilere karşı kuvvetlerin silahlandırılmalarına müsaade edileceği ve başkaca yardımların sonradan geleceğini, milliyetçileri bastırması için İtilaf devletlerinin Hükümeti tamamen destekleyeceklerini*” söylediğini belirtmektedir. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 29.

⁹⁰ İngilizleri denetimlerindeki Türk silah depolarından Kuvâ-yı İnzibatiye'ye silah dağıtılmasına izin vermişlerdi. Bkz. Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 70.

⁹¹ İngiliz Muhipler Cemiyeti, Anzavur İsyanı ile Kuvâ-yı İnzibatiye ve Kuvâ-yı Muhammediye hareketleri gibi kardeşi kardeşe kırdırın menfi hadiselerin hazırlanmasında büyük rol oynamıştır. Bu değerlendirme için, Bkz. Cengiz Dönmez, *Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet, İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1999, s. 150.

⁹² Günay Çağlar, “Kuvâ-yı İnzibatiye”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 4, 15 Mayıs 1995, s. 344.

⁹³ 18 maddelik Kuvâ-yı İnzibatiye kararnamesi aynı gün Takvim-i Vekâyi'de de yayınlanmıştı. Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 24 Nisan 1336/1920, Nu: 3835. Ayrıca Bkz. *Peyam-ı Sabah*, 18 Nisan 1336/1920, Nu: 500/10930; *Alemdar*, 18 Nisan 1336/1920, Nu: 482/2792; Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesi'nin tam metni için, Bkz. Sofuoğlu, *Kuzeybatı Anadolu*, s. (ekler kısmı).

⁹⁴ Kuvâ-yı İnzibatiye, subayları ile birlikte 250 mevcutlu bölüklerden kurulacak ve dört bölük bir tabur, dört tabur bir alay olacaktı. Bu kuvvette görev alan askerlere 30 lira, subaylara ise 60 liradan başlamak üzere 150 liraya kadar maaş ödenecekti. Bkz. *Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, Cilt: IV, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara-1974, s. 119; *Peyam-ı Sabah*, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 505-10935.

çıkartıldığı 18 Nisan'da, çıkartılan diğer bir kararname ile de Kuvâ-yı İnzibatiye'nin emrine "*tahsisat-ı fevkalade*" olarak 1.250 830 lira para tahsis edilmişti⁹⁵. Diğer taraftan 29 Nisan'da Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanlığı'na Ordu Kumandanı yetkisiyle, Süleyman Şefik Paşa getirildi ve kendisine ayrıca "*İzmit ve Havâlisi fevkalade Kumandanlığı*" unvanı da verildi⁹⁶. Bilahare de kendisinin vazife ve salahiyetine dair bir talimatname düzenlendi⁹⁷. Fakat İzmit'teki görüşmede Anzavur Ahmet'in kendisine emrindeki bir asker gibi davranması Paşa'yı üzdü ve duruma tepkisini dile getirerek kimin komutan olduğunu Damat Ferit Paşa'dan sordu, lakin cevap alamadı. Bunun üzerine görevini bırakarak İzmit'ten ayrıldı⁹⁸. Paşa'dan boşalan Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanlığına Yarbay Senâi Bey tayin edildi⁹⁹.

Kuvâ-yı İnzibatiye'nin asker ihtiyacını karşılamak için Sadrazam ve Hariciye Nazırı ve Harbiye Nazırı Vekili Damat Ferit Paşa¹⁰⁰ 23 Nisan'da bir beyanname yayınlarak "*İstanbul'da görevde ve açıkta bulunan bütün subayların Harbiye Nezâretine gelerek, yoklama yaptirmaları, gelmeyenlerin askerlikle ilgili her türlü ilişkilerinin kesileceği ve seferberlikten kaçmış sayılarak Divan-ı Harbe*" verileceklerini duyurdu¹⁰¹.

Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerine, İstanbul'daki depolardan silah, cephan ve araç-gereç sağlandı ve 966 er ve 66 subaydan oluşan ilk Kuvâ-yı İnzibatiye alayı 29 Nisan'da İzmit'e gönderildi¹⁰².

⁹⁵ *Takvim-i Vekâyi*, 24 Nisan 1336/1920, Nu: 3835; Vakit gazetesinde çıkan bir haberde "*Kuvâ-yı İnzibatiye kararnamesi dün Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır denilerek, çıkartılan diğer bir kararname ile de Kuvâ-yı İnzibatiye için 1.250. 836 lira ödenek tahsis edildiği*" belirtilmektedir. *Vakit*, 25 Nisan 1336/1920, Nu: 883. Ayrıca kararnamenin maddeleri için, Bkz. Sofuoğlu, *Kuzeybatı Anadolu*, s. 343, 439 no'lu dipnot.

⁹⁶ *Takvim-i Vekâyi*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 3842; *Alemdar*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 493-2803; *Peyam-ı Sabah*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 511/10941.

⁹⁷ Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'nın vazife ve salahiyetini belirleyen talimatname için, Bkz. *HTVD*, Sayı: 51, Belge No: 1174.

⁹⁸ *Türk İstiklal Harbi -İç Ayaklanmalar (1919-1921)-*, Cilt: VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1964, s. 69.

⁹⁹ *TİH*, Cilt: VI, s. 73.

¹⁰⁰ Damat Ferit Paşa, Sadrazam ve Hariciye Nazırlığı görevlerinin yanında 20 Nisan 1920'de Harbiye Nazırlığı görevini de vekaleten üstlenmişti. Sarhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: II, s. 493.

¹⁰¹ *Alemdar*, 24 Nisan 1336/1920, Nu: 488-2798; Çağlar, "Kuvâ-yı İnzibatiye", s. 345; Kuvâ-yı İnzibatiye'ye dahil kumandan, subay ve erler şu yemini yapıyorlardı: "*Veli-yi nimet-i bi-minnetimiz, Padişahımız, Halife-i Müslimin Efendimiz hazretlerine ferman ve İrade-i Hümayunları dairesinde sadakatla, istikametle hizmet eyleyeceğime ve muhill-i namus her türlü ahval ve harekattan içtinab eyleyeceğime, bil-umum sekene-i ahalinin mal, ırz, namus ve hayatlarını muhafaza ve uğur-ı Hümayunlarında hayatımı seve seve feda eyleyeceğime vallahi, billahi*". Bkz. Mehmet Tevfik Bey, *Mütareke Devri Hatıraları*, s. 395; Gotthard Jaeschke, "Milliyetçiliğin ve Dinin İstiklal Harbindeki Rollerini", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, (Ağustos 1981), Ankara, s. 196, (187-197).

¹⁰² *Alemdar*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 493-2803; *Peyam-ı Sabah*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 511/10941

Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı yürüteceği askerî harekâtın başarılı olacağından emin olan Damat Ferit Paşa Hükümeti, Anadolu'da kaybolan nüfuzunu ve otoritesini kuvvetlendirmek amacıyla Anadolu Fevkalade Müfettişliği adıyla bir de müfettişlik kurdu¹⁰³. 28 Nisan tarihinde kurulan bu müfettişliğin başına da Müşir Zeki Paşa getirildi¹⁰⁴. Müfettişliğin kuruluşu ile ilgili çıkartılan kararnamede “*Anadolu'daki asayiş ve güvenliğin sağlanması için mülkî ve askerî konularda tam yetkili olmak üzere bir müfettişlik teşkil edildiği*” belirtiliyordu. Diğer taraftan çıkartılan diğer bir kararname¹⁰⁵ ile de, müfettişliğin görev ve yetkileri düzenlenmişti¹⁰⁶. Bu kararnamede “*müfettişliğin mülkî ve askerî yetkileri donatıldığı, asayiş ve güvenliğin temini için bütün Kuvâ-yı inzibatiye, zabıta ve gönüllü kıt'aların müfettişliğin emri altında olduğu, müfettişlikçe gerekli görülen yerlerde örfî idare ilan edileceği; müfettişliğin faaliyetleri sırasında mülkî, askerî ve adlî makamlarla doğrudan görüşme yapabileceği; askerî teşkilatları lağvedip yeniden teşkile yetkili olduğu*” belirtiliyordu¹⁰⁷.

Anadolu Fevkalade Müfettişi Zeki Paşa, göreviyle ilgili hazırlıklara başlamış, Anadolu'daki vilayetlere tamimler ve telgraflar göndererek görev ve yetkilerini bildirmeye başlamıştı¹⁰⁸. 4 Mayıs'ta bir beyanname yayımlayarak, yapacağı faaliyetleri etrafıca sıralamıştı. Bu beyanname; ecdadın Osmanlı etrafında toplanarak muhteşem bir devlet kurduklarını hatırlatarak, kendilerinin de yine saltanat ve hilafet etrafında toplanmaları gerektiğini belirtmiş ve “*..değil tehlikeli anlarda, asûde zamanlarda bile nifak ve şikak bir hey'et-i milliyenin şüphesiz mucib-i felaketidir(...) Şu felaketli demlerimizde ihtiras peşinde koşanlar mutlaka bir ihanet-i milliye,*

¹⁰³ Anadolu Fevkalade Müfettişliğinin kurulması Damat Ferit Paşa'nın Sadrazam, Hariciye Nazırı ve Harbiye Nazırı Vekili olduğu bir sırada 27 Nisan 1920'de Meclis-i Vükela'da görüşülerek kararlaştırıldı. Bkz. Ali Arslan, “Anadolu Fevkalade Müfettişi Umumiliği” *Ankara üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 16, (Kasım 1995), s. 444. (443-453)

¹⁰⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 3840; *Vakit*, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 887.

¹⁰⁵ Bu kararname 6 Mayıs 1920'de Padişah tarafından tasdik edilerek yürürlüğe girmişti. Bilahare 13 Mayıs 1920 de bu kararnameye zeyl olarak çıkartılan diğer bir kararname ile müfettişliğin yetkileri artırılmıştı. Arslan, “*Anadolu Fevkalade Müfettişi*”, s. 444.

¹⁰⁶ Arslan, “Anadolu Fevkalade Müfettişi”, s. 444-445. Ayrıca Bkz. Zekeriya Türkmen, “Kuvâ-yı Milliye Hareketini Bastırmak Üzere İstanbul Hükümetinin Kurduğu Bir Teşkilât: Anadolu Fevkalade Müfettişi Umumiliği”, *Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı*, Ankara-1998, s. 468. (465-476)

¹⁰⁷ Arslan, “Anadolu Fevkalade Müfettişi”, s. 445-447; Kararnamenin hükümleri için Bkz. Türkmen, “Anadolu Fevkalade Müfettişi”, s. 474-475, Ek II; Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2001, s. 266.

¹⁰⁸ Alemdar gazetesinde yer alan bir haberde “*müfettiş Müşir Zeki Paşa'nın, göreviyle ilgili hazırlıklara başladığı*” bildiriliyordu. Bkz. *Alemdar*, 3 Mayıs 1336/1920, Nu: 501-2801.

Osmanlılığın izmihlaline çalışanlardır” diyerek kendisinin bu gibileri “*memleketin selameti namına pençe-i kanuna teslim*” edeceğini açıklamıştı¹⁰⁹.

Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı günlerde, Anadolu’daki bütün otorite ve yetkilerini kaybettiğini gören Damat Ferit Paşa ve Hükümeti, ihdas ettiği Anadolu Fevkalade Müfettişliği ile bu gücü ve otoriteyi yeniden İstanbul’a kazandırmayı düşünmüştü. Bu müfettişlik ihdası bir anlamda Padişah ve İstanbul Hükümeti’nin kanun hâkimiyetinin yani otoritesinin Anadolu’da yeniden sağlanmasına yönelik bir tedbiri idi. Fakat Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinden beklediği başarıyı sağlayamadı. Ahmet Anzavur, 10 Mayıs’ta Adapazarı, 13 Mayıs’ta Kandıra ve 15 Mayıs’ta Doğançay’ı ele geçirmeyi başardı¹¹⁰. Fakat Anzavur’un bu ilerleyişi karşısında 23 Mayıs’ta Çerkez Ethem kumandasında başlayan karşı taarruz neticesinde Anzavur birlikleri mağlup edildi. Ayrıca 14 Haziran’da İzmit’ten tekrar harekâta geçen Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri de bir süredir Sapanca’da tertibat almış olan Ali Fuat Paşa’nın karşı taarruzu neticesinde mağlup edilmiştir. Neticede Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri İzmit’e gönderilen Gülcemal isimli vapurla 20 Haziran’da İstanbul’a geri götürüldüler. Bu başarısızlık üzerine Harbiye Nezareti tarafından 25 Haziran 1920 tarihinde Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri dağıtılmıştır¹¹¹. Şunu da belirtmek gerekir ki Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinden birçok asker firar etmek suretiyle Kuvâ-yı Milliye’ye iltihak etmiştir. Hatta birçoğu bu firar esnasında yakalanıp yargılanmışlar ve birtakım cezalara da çarptırılmışlardır¹¹².

Damat Ferit Paşa’nın IV. Sadaret’inde de pek çok Kuvâ-yı Milliye taraftarı askerî ve mülki görevlerinden azledilmişlerdir. Millî Mücadele taraftarı oldukları için görevlerinden azledilenlerden birkaçı: Resulayn Kaymakamı Fehmi Bey¹¹³, Ankara Defterdarı Yahya Galip Efendi¹¹⁴, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî¹¹⁵, Bursa Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi¹¹⁶,

¹⁰⁹ Müşir Zeki Paşa’nın 4 Mayıs 1920 tarihli bu beyannamesi için Bkz. *Atemdar*, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 503-2803; *Peyam-ı Sabah*, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 517/10947; *Vakit*, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 893.

¹¹⁰ *TİH*, Cilt: VI, s. 70.

¹¹¹ *TİH*, Cilt: VI, s. 80. Kuvâ-yı İnzibatiye hakkında tafsilat için, Bkz. Sofuoğlu, *Kuzeybatı Anadolu*, s. 342-344, 350-371.

¹¹² Kuvâ-yı İnzibatiye’den firar edip Kuvâ-yı Milliye’ye katılanlardan birkaçı için, Bkz. *TİTE*, Kutu No: 62, Belge No: 140; *TİTE*, Kutu No: 62, Belge No: 136; *Takvim-i Vekâyi*, 17 Temmuz 1336/1920, Nu: 3905.

¹¹³ *Takvim-i Vekâyi*, 21 Nisan 1336/1920, Nu: 3833.

¹¹⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 21 Nisan 1336/1920, Nu: 3833.

¹¹⁵ Bab-ı Fetva Memurin Kalemi Müdüriyeti, Meşihat Makamına 1 Ağustos 1920 tarihli Ahmed Hulusî Bey’in azli ile ilgili bir yazı gönderdi. Bu yazıda; “*Müftü Ahmet Hulusî’nin müftülük görevi ile bağdaşmayan ve eşkıya çetesi olan Kuvâ-yı Milliye harekâtına silahlı olarak fiilen katıldığı, işlenen cinayet ve işkencelerin tertipleycisi ve teşvikçisi olduğu güvenilir kaynaklardan öğrenildiği, bu nedenle de adigeçen şifahen alınan bir “irade-i*

Isparta Müftüsü Hüseyin Hüsnü (Özadamar), Uşak Müftüsü Ali Rıza (Bodur), Burhaniye Müftüsü Mehmet (Tarhan), Antalya Müftüsü Ahmet Hamdi, Sinop Müftüsü İbrahim Hilmi Efendi¹¹⁷, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Yusuf Rasih Bey¹¹⁸, 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Miralay İzmirli İsmet, Miralay Bekir Sami Bey, İsmail Fazıl Paşa, Hüseyin Selahattin, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey¹¹⁹, Manastırlı Remzi Bey, Binbaşı İsmail Hakkı, Tolçalı Süleyman, Süvari Binbaşısı Asitaneli Adil, Binbaşı Rizeli Raşid Bey, Gelibolulu Bican Efendi, Piyade Binbaşısı Cemal Bey¹²⁰, Kartallı Hüseyin Avni Bey'dir¹²¹. Cafer Tayyar Paşa da 21 Nisan 1920'de görevinden azledilmiştir¹²². Akşin'in verdiği bilgiye göre; Damat Ferit Hükümetleri tarafından görevlerinden azledilen mutasarrıf ve kaymakamın sayısı otuzu buluyordu¹²³.

Yine Damat Ferit Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye hareketini ve bu hareketin lider kadrosunu yok etmek amacıyla verdiği amansız mücadelenin bir halkasını da, Kuvâ-yı Milliye hareketine sıcak bakan ve destekleyenlerin tutuklanmalarını ve İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmelerini sağlamak oluşturunuyordu. 8 Nisan'da İngiliz Amiral de Robeck'le yaptığı görüşmede ele alınan konulardan birisi de “bazı siyasi hasımlarının tutuklanması” olmuştu. Nitekim İngiliz Amiral bu görüşmeyle ilgili, Dışişleri Bakanı Curzon'a gönderdiği raporunda “*Ayyıldız Cemiyeti üyelerine*” karşı ortaklaşa tedbirler almak amacıyla Ferit Paşa'nın bu kimselerin adlarını gizlice kendilerine bildireceğinden bahsetmiştir¹²⁴. Damat Ferit Paşa, 22 Nisan'da hazırladığı ve gizli tutulan “*kara listeyi*” İstanbul'daki Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e vermiş ve listede yer alan isimlerin İtilaf devletlerince tutuklanarak Malta'ya gönderilmelerini talep etmiştir¹²⁵. Listede tutuklanmaları istenenler arasında Kuvâ-yı Milliye

seniye” ile görevinden azledildiği bildirilmektedir”. Bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, Cilt: 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1995, s. 123.

¹¹⁶ *BOA, DH. İ. UM*, 11-7/9-6; *BOA, DH. İ. UM*, 19-14/1-18; Ahmet Hamdi Efendi hakkında tafsilat için, Bkz. Günay Çağlar, “Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 75. Yıl Özel Sayısı, Sayı: 11, Erzurum-1999, s. 268-270.

¹¹⁷ Ali Sarıkoyuncu, “Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşıtı Tutum ve Davranışları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: 39, Kasım-1997, s. 794.

¹¹⁸ *BOA, BEO*, Umumi No: 348269.

¹¹⁹ *Takvim-i Vekâyi*, 21 Haziran 1336/1920, Nu: 3883.

¹²⁰ *Takvim-i Vekâyi*, 13 Haziran 1336/1920, Nu: 3878.

¹²¹ *Takvim-i Vekâyi*, 17 Temmuz 1336/1920, Nu: 3905.

¹²² *Peyam-ı Sabah*, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 505/10935.

¹²³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele –Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)*, Cilt: 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1998, s. 447.

¹²⁴ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 26.

¹²⁵ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 92; Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s. 211-212.

hareketinin önde gelen simalarından; Mustafa Kemal, Ali Fuat, Kazım Karabekir, İsmail Fazıl, Nihat Paşalar ile Cafer Tayyar, Behiç, Mehmet Selahattin, Selahattin Adil, Ömer Lütfi, Kazım, İsmet Beyler gibi miralay rütbesindeki isimler bulunuyordu¹²⁶.

İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb konuyu ve tutuklanması istenen kişilerin yer aldığı listeyi, 22 Nisan'da İngiliz Karadeniz Orduları Başkumandanı General Milne'ye bildirmişti. Amiral Webb yazısında, listede yer alan bazı isimlerin İtilaf devletlerinin ulaşamayacakları bölgelerde olduğunu, bir kısmının da Türk makamlarınca tutuklanmalarının uygun olacağını, eski sadrazamlardan İzzet Paşa'nın tutuklanmasının uygun olmayacağını da kendi görüşü olarak General Milne belirtmiştir. İngiliz yetkililerinin kendi aralarındaki bu yazışmaları bilahare İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmişti. İngiliz Dışişleri'nin Damat Ferit Paşa'nın listesinde tutuklanması istenilen kişilerle ilgili değerlendirmeleri oldukça ilginçtir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın "*tutuklanmasını*" telkin etmenin saçma bir fikir olduğunu söyleyeceklerdir¹²⁷. Yine de Yakup Şevki Paşa gibi listede yer alan birkaç kişi İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya gönderilmiştir¹²⁸.

Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı bir yandan yukarıda bahsettiğimiz, siyasî ve askerî tedbirlere başvururken, diğer yandan bu hareketin ileri gelenleri hakkında da bazı plan ve tertiplere girişiyordu. Bu plan ve tertiplerin başında da, Millî Mücadele önderlerini hukukî anlamda da suçlu göstermek geliyordu.

II. Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları

Damat Ferit Paşa, 4 üncü defa sadarete gelmesinden kısa bir süre sonra 8 Nisan'da İngiliz amirali De Robeck'le görüşmüştü. Bu görüşmede "*milli hareketi basturmak programıyla*" başa geçtiğini belirten Damat Ferit Paşa, bu hareketin liderlerine karşı "*Padişahın manevi nüfuzundan başka silah kullanacağını*" açıklamıştı¹²⁹.

Damat Ferit'in ifade ettiği bu başka silahlar çok geçmeden 10-11 Nisan günleri arka arkaya ilan edilen Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi

¹²⁶ Bu isimlerin yanında Hasan Rıza, Ahmet İzzet, Galip paşalar ile Hayri Bey, Seyit Bey, Ahmet Rıza Bey ve Talat Paşa, Enver Paşa, Yakup Şevki Paşa ve Cavit Bey gibi isimlerde vardı. Bu liste için Bkz. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 93; Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s. 211-212.

¹²⁷ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 94; Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s. 214-215.

¹²⁸ Yakup Şevki Paşa, 21 Nisan'da tutuklanmıştı. Bkz. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: II, s. 494 ve Cilt: II, s. 28-29.

¹²⁹ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: II, s. 26.

tarafından yayınlanan “*Fetvâ-yı Şerîfe*” ile “*Hükümet Beyannamesi*” idi. Aslında bunlardan önce bizzat Padişahın, Damat Ferit Paşa’yı sadarete tayin ettiği “*Hatt-ı Hümayun*” da; Anadolu’da milliyet namı altında yapılan karışıklıkların, ülkenin siyasi durumunu tehlikeye düşürdüğü, bunlara karşı şimdiye kadar alınan barış yollu tedbirlerin fayda etmediğinden bahsedilerek “*iğtişaat-ı vâkıanın malum olan mürettib ve müşevvikleri hakkında ahkâm-ı kanuniyenin icrası*” istenmiş ve aldatılarak bu harekete katılanlar hakkında genel af çıkartılacağı belirtilmişti¹³⁰.

Şeyhülislamın fetvasında ise; Kuvâ-yı Milliye hareketi ileri gelenleri “*hak tanımayan, cani, bağı, şaki ve aynı zamanda Saltanat ve Hilafet’i yıkmaya çalışanlar*” olarak suçlanmakta, bunların öldürülmelerinin ise dinen meşru ve farz olduğu belirtilmekteydi¹³¹.

Damat Ferit Paşa’nın yayınlattığı Hükümet Beyannamesi’nde ise; bir takım kişiler olarak nitelendirilen Kuvâ-yı Milliye ileri gelenlerinin “*yalnız hurs ve menfaat sevkile Teşkilât-ı Milliye ünvanı altında*” fitne ve fesat hareketine giriştiklerinden bahsedilmekte ve yine bu isyanın elebaşlarının “*payitaht ile Anadolu arasındaki muhabere (haberleşme) ve muvaredeyi (ilişkiyi)*” kesmeye çalışarak en büyük vatan hainliğini yaptıkları belirtiliyordu. Beynamede devamla, Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri; anayasayı ve devletin kanunlarını ayaklar altına alan, Allah’ın emirlerine ve İslâm hukukuna karşı gelen kişiler olarak suçlanıyorlardı. Beynamede bu kişiler yola gelmezlerse “*şer-i şerif ve kanun-ı münif (kurallar) mucibince ve Hatt-ı Hümayun ile tebliğ olunan İrade-i Seniyye-i Hazret-i Hilafetpenahiye uygun olarak yok edileceklerdir*” denilmekteydi.

Beyannamenin son kısmında ise, isyan harekâtının düzenleyicileri ve özendiricileri olarak ifade edilen Kuvâ-yı Milliye önderlerinin “*iğfalat (kandırmalarına) ve tehdidatına (korkutmalarına)*” kapılarak ve yaptıklarının sonucunun tehlikeli olacağını düşünmeyerek onlara katılanlardan, bir hafta içerisinde pişmanlıklarını açıklayıp, padişaha bağlılıklarını gösterenlerin af edilecekleri açıklanmaktaydı.

Damat Ferit Paşa, beyannamesini isyan olarak nitelendirdiği Kuvâ-yı Milliye hareketinin “*düzenleyicileri ve özendiricilerinin*” (yani Kuvâ-yı Milliye ileri gelenlerinin) ve onlarla birlikte hareket etmekte ısrar edecek olan “*asilerin şer’an ve kanunen*” yok edileceği ve bunların en ağır ceza ile cezalandırılacaklarını ilan ederek bitiyordu¹³².

¹³⁰ Hatt-ı Hümayun için Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 2 Nisan 1336/1920, Nu: 3820; İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2051-2052.

¹³¹ Şeyhülislam Dürriyade Abdullah’ın fetvası için Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824

¹³² Beyanname için Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824

Yukarıda belirttiğimiz, “*Hatt-ı Hümayun*”, “*Fetvâ-yı Şerife*” ve “*Hükümet Beyannamesi*”nde yer alan ifadelerden; Padişah, Damat Ferit Paşa ve Hükümeti’nin Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri hakkında hukukî anlamda da bir şeyler yapacaklarının kesin işaretlerini vermektedir.

Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin beyannamesinde belirtilen “*bir hafta içinde pişman olarak, padişaha bağlılıklarını gösterenlerin affedileceğine*” ilişkin sürenin bitmesinden sonra İstanbul gazetelerinde Kuvâ-yı Milliye ileri gelenlerinin “*Divan-ı Harbi Örfi’ye*” verildiklerine ilişkin haberler çıkmaya başlamıştı. Nitekim Alemdar gazetesi bu konuda “*Hükümetin beyannamesi ile belirlenen, Anadolu’daki isyanın tertip ve teşvikçilerinden Mustafa Kemal ve hempaları, Divan-ı Harb-i Örfi’ye tevdi edilmiştir*” haberini veriyordu¹³³. Peyam-ı Sabah gazetesi ise “*Mustafa Kemal ve hempaları Divan-ı Harb-i Örfi’ye verildi*” başlığıyla bu haberi duyuruyordu¹³⁴.

Böylece Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri haklarında, İstanbul’da Divan-ı Harb-i Örfi’de yargılama süreci başlamıştı.

A) Mustafa Kemal Paşa ve Bazı Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararı

Mustafa Kemal Paşa ve bazı Kuvâ-yı Milliye ileri gelenlerinin yargılanmaları İstanbul’daki 1 Numaralı Divan-ı Harb-i Örfi’ce (İdare-i Örfiye 1. Divan-ı Harbi) yapılmıştı¹³⁵. Bu mahkeme, Mütareke döneminin başlarından beri tehcir ve taktik davalarına bakıyordu¹³⁶. 10 Nisan 1920’de bu Divan-ı Harb-i Örfi’nin başkanlığına Bursa eski valisi olan ve “*Kürt-Nemrut*” lakabıyla tanınan Mustafa Paşa atanmıştı¹³⁷. Mahkemenin üyelerini

¹³³ *Alemdar*, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 491-2791; Aynı mahiyette haberi *Vakit*’te de görüyoruz. Bkz. *Vakit*, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 881.

¹³⁴ *Peyam-ı Sabah*, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 505/10395.

¹³⁵ İstanbul’daki 1 Numaralı Divan-ı Harb-i Örfi (İdare-i Örfiye 1. Divan-ı Harbi) hakkında yapılmış bir çalışma için Bkz. Metin Ayışığı, “Bir Askeri Mahkeme: İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi” *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara-2000, s. 381-390.

¹³⁶ İstanbul 1 Numaralı Divan-ı Harbi Örfi’de tehcir ve taktik suçlamalarıyla ilgili görülen davalar için Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1989, s. 556-565; Taner Akçam, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu (İttihat Terakki’den Kurtuluş Savaşı’na)*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul-1999; Taner Akçam, “Divan-ı Harbi Örfi’lerin Kurulması-İstanbul Yargılamaları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 137, (Mayıs 1995), s. 47-52.

¹³⁷ Nemrut Mustafa Paşa’nın atanmasıyla ilgili İrade-i Seniyye için Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 10 Nisan 1336/1920, No: 3829.

Tevfik Paşa’nın son sadareti döneminde, 14 Kasım 1920’de İstanbul Bir Numaralı divan-ı harbi eski başkanı “*Nemrut*” lakaplı Mustafa Paşa ve üç arkadaşını tevkif etmiş ve 1 Şubat 1921 tarihinde Yüksek Askeri Mahkeme tarafından t ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Ancak Padişah Vahideddin tarafından 7 Şubat 1921 tarihli bir irade ile Nemrut Mustafa Paşa affedilmiştir. Ayışığı, “*İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi*” s. 388.; Nemrut Mustafa

ise; erkânı harbiye mirlivalarından Recep Paşa, 2 Numaralı Divân-ı Harb-i Örfî azasından Süvari Miralay Recep Bey, Miralay Ferhat Bey ve Kaymakam Fettah Bey'den oluşturmuştur¹³⁸. Hükümet, 23 Nisan 1920 tarihinde kabul ettiği kararname ile “ülkenin içinde bulunduğu durum”u bahane ederek Divân-ı Harb-i Örfilere olağanüstü yetkiler vermiştir. Bu yeni düzenlemeye göre mahkeme; önceden baktığı tehcir ve benzeri davalara ilaveten ülkenin asayişini bozup, iç ve dış emniyetini ihlal edenleri yargılamakla da yetkili kılınmıştır¹³⁹. Nitekim devletin kurumları da bozulan asayişin düzelmesinin, ancak Kuvâ-yı Milliyecilerin yargılanıp tenkili ile mümkün olacağını düşünmektedirler. Mesela İstanbul Emniyet Genel Müdüriyeti'nden Adliye Nezareti'ne gönderilen 22 Mayıs 1920 tarihli bir yazıda; “Millî Blok, Millî Kongre, Millî Birlik, Millî Harekât, Kuvâ-yı Milliye adı altında olarak Osmanlı Devleti tebaasını ve memleket halkını Padişah ve Hükümet aleyhine silahlı olarak isyan ettirip bi'l-vasita bütün Anadolu'da insan öldürme, mal yağmalama ve tarife sığmaz çeşitli cinayetler işlemek suretiyle aslında halifelik makamının ve bütün İslam aleminin razı olmamasına ve karşı çıkmasına rağmen devleti içine sürükledikleri Umûmî Harp'te uğranılan feci yenilgi neticesi olmak üzere hükümetin, yükümlü tutulduğu ve siyasî hayatını mahveden barış şartlarını galip devletler nezdinde def'ine veya hiç olmazsa mümkün olduğu kadar hafifletilmesine bütün siyasî mesaisini harcamaya mecbur bulunduğu en mühim dakikalarda olsun zulüm kılıçlarının artıkları bulunan milletten utanmaları ve yaptıklarına pişman olmaları din ve insanlık icabı iken tam tersine Umûmî Harp esnasında işledikleri ve işlettikleri cinayetlere ara vermeksizin isyanlarını günden güne hızlandırmak suretiyle iç emniyeti karmakarışık ve bütün doğunun siyasî ve insanî hayatına suikast eden adları ilişik listede yazılı kimseler, halen cinayet ortakları bulunan isyan ve fesat erbabı ile faaliyet ve haberleşmede buldukları sabit olduğundan bozulan sükûn ve asayişin geri gelmesinin ve devamının sağlanması bu kişilerin bir dakika evvel yargılanıp kanunî cezalarının icrasına bağlı bulunduğu”¹⁴⁰ belirtilmekte ve “ülkenin içinde bulunduğu asayiş sorununu çözmek” için Mahkeme'nin derhal harekete geçmesi beklenmektedir.

Paşa'nın tutuklanarak yargılanması ile ilgili ayrıntılı bir bilgi olarak bkz. Feridun Ata, **Bir İşbirliğinin Portresi Nemrut Mustafa Paşa**, Temel Yay., İstanbul 2008, s. 66-78.

¹³⁸ Feridun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2005, s. 256-257.

¹³⁹ Ata, **Tehcir Yargılamaları**, s. 258.

¹⁴⁰ Midhat Sertoğlu, “Millî Mücadele'ye Yardım Ettikleri İçin Cezalandırılmak İstenenlere Dair Yayınlanmamış Belgeler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 14, Sayı: 2, Şubat-1978, s. 47; Ayrıca Kuvâ-yı Milliyeci oldukları için ve Millî Mücadele'ye yardım ettikleri için cezalandırılmak istenen 88 kişinin isimleri için, Bkz. **Aynı Yer**, s. 48-49.

Kuvâ-yı Milliye mensuplarını yok etmeyi planlayan, bu amaca ulaşmak noktasında yapısında da değişikliklere tabi tutulan ve Nemrut Mustafa Paşa Divanı lakabıyla şöhret kazanan bu Divan-ı Harbi Örfi, Kuvâ-yı Milliye'yi destekledikleri için İstanbul'da "teğmenden generallere, memurdan, emniyet amirine kadar" birçok devlet adamını yargılamış ve yine Kuvâ-yı Milliye yanlısı yüzlerce subayı giyaplarında idama mahkûm etmiştir¹⁴¹.

Zaten haklarında Meclis-i Vükela'ca, Harbiye, Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine verilen emirler gereğince tutuklama kararı bulunan, yakalandıkları anda hemen İstanbul'a gönderilmeleri istenen¹⁴² Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye ileri gelenlerinin yargılamalarına 24 Nisan'da başlanmıştır. Nemrut Mustafa Paşa Divanı tarafından giyaplarında sürdürülen davanın görüşmeleri 11 Mayıs'ta tamamlanmış ve karar açıklanmıştır. Nitekim 13 Mayıs tarihli Peyam-ı Sabah gazetesi "Divan-ı Harbi Örfi Riyasetinden" başlıklı haberiyle Kuvâ-yı Milliyeciler hakkında açılan davanın sonuçlandırıldığını belirtmiş¹⁴³ ve "*İdam Kararı-Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının İdamı*" başlığıyla da mahkemenin verdiği hüküm mazbatasının yani karar tutanağının tamamını vermiştir¹⁴⁴.

İstanbul 1 Numaralı Divan-ı Harbi Örfi'nin Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri hakkında açmış olduğu ve idam kararı vererek sonuçlandığı bu ilk davada yargılananlar şu isimlerden oluşuyordu: Mustafa Kemal Paşa (Üçüncü Orduyu Hümayun Müfettişliği'nden azledilmiş ve askerlik görevinden çıkartılmış), Kara Vasıf Bey (Yirmi Yedinci Fırka Kumandanı ve Miralaylıktan emekli), Ali Fuat Paşa (Yirminci Kolordu'nun Eski Kumandanı ve Mirliva), Midillili Alfred Rüstem Bey (Eski Washington Sefiri ve Eski Ankara Mebusu), Dr. Adnan Bey (Eski Sıhhiye Müdürü), Halide Edip Hanım (Eski Darülfünun Garp Edebiyatı Muallimesi)¹⁴⁵.

Altı kişiden oluşan bu ilk idam kararında ilk dikkati çeken isim elbette ki Millî Mücadele hareketinin lideri ve bu kararın verildiği tarihte Büyük

¹⁴¹ Ayışığı, "*İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi*" s. 386.

¹⁴² *BOA, MV*, 216/95; Alemdar gazetesindeki bir yazıda da; Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hareketine destek veren Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey'in ve ayrıca bu harekete destek veren kim olursa olsun herkesin yakalanarak Divan-ı Harbe sevkinin Dahiliye Nezareti'nce Vilayetlerden istendiği hakkında bilgi verilmektedir. Bkz. *Alemdar*, 31 Temmuz 1335/1919, Nu: 127-1527.

¹⁴³ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; *Alemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

¹⁴⁴ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar bu haberi "*Mustafa Kemal ve Hempalarının İdam Kararı*" başlığıyla okuyucularına duyurmuştur. Bkz. *Alemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

¹⁴⁵ Bu isimlerin yer aldığı İrade-i Seniyye için Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 3864; *Atatürk'le ilgili Arşiv Belgeleri*, s. 83, Belge No: 87.

Millet Meclisi Reisi¹⁴⁶ ve aynı zamanda İlk İcra Vekilleri Heyeti Reisliği¹⁴⁷ görevini de üstlenmiş olan Mustafa Kemal Paşa'dır¹⁴⁸. Yine aynı "idam kararı"nda idama mahkûm edilmiş olan Adnan Bey de (Adivar) Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine (Sağlık Bakanı) atanmış bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının işgallere karşı bir direniş hareketi oluşturmaları ve işgalci kuvvetlerle mücadeleye girişmeleri Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından bir isyan olarak algılanmış, nihayetinde de "isyancılar" Divân-ı Harbi Örfî'ye sevk edilmişlerdir. Divân-ı Harbi Örfî'de gıyaplarında görülen dava da Nemrut Mustafa Paşa heyeti tarafından idam cezasına çarptırılmışlardır. Nemrut Mustafa Paşa ve heyetine göre; Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Osmanlı Devleti'nin varlığına ve birliğine karşı isyan etmiş ve en ağır şekilde cezalandırılmaları gereken kişilerdir. Nitekim açıklanan idam kararı; "*Kuva-yı Milliye unvanı tahtında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanuni Esasî hilâfında ahaliden cebren para toplamak ve asker almakta ve hilâfına hareket edenlere işkence ve cefaya cüret gibi fesayih irtikâp etmek suretiyle emniyet-i dâhiliyeyi ihlâl eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerinden*"¹⁴⁹ olmakla suçlamakta ve bu cümlelerle başlamaktadır. Açıklanan ve gazetelerde de yayınlanan bu idam kararında, idam cezasına çarptırılan bu altı kişi hakkında tahkikat yapıldığı belirtilmekte ve yapılan tahkikat neticesinde de; isyankâr, devletin varlığı ile ilgili sorunları olan kişilerle birlik ve beraberlik içerisinde olduklarının görüldüğü ifade edilmiştir. Yine isyancılarla birlik olmaları hasebiyle, "*teba-ı sadıka-ı sahaneden*" olan masum ve saf Anadolu halkını kandırdıkları da bu idam kararında Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yöneltilen suçlamalardan bir kısmıdır. Divân-ı Harbi Örfî tarafından açıklanan idam kararının gerekçesine

¹⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1336/1920 günü yapmış olduğu beşinci oturumda Büyük Millet Meclisi Başkanlığına aday gösterilmiş ve yapılan oylama sonucu, beşinci oturumda bulunan 120 mebustan 110'unun oyunu olarak Meclis Başkanlığına seçilmişti. Bu seçimle ilgili olarak Bkz. *TBMM ZC*, Devre I, İçtima Senesi I, Cilt: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1959, s. 38.

¹⁴⁷ Büyük Millet Meclisine Ankara Mebusu olarak katılan Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan'da "*teşkilâtı Hükümet hakkında*" bir teklif sunmuştu. Bu teklifin 4 üncü maddesinde "*Türkiye Büyük Millet Meclisi teşrii ve icrai salâhiyetleri câmidir Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru Hükümeti rüyet eder. Meclis Reisi be heyetin de reisidir.*" denilmekteydi. *TBMM ZC*, Cilt: 1, 24. 4 1336/1920, İ: 2, C: 3, s. 32.

¹⁴⁸ 2 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin seçilmesine dair 3 Numaralı kanunu kabul ederek ilk İcra Vekillerini seçip Hükümeti kesin olarak kurduktan sonra Mustafa Kemal, Büyük Millet meclisi sıfatıyla İcra Vekilleri heyeti toplantılarına da başkanlık etmeye başladı. 20 Ocak 1921 tarihinde teşkilatı esasiye Kanunu ile İcra vekilleri heyeti reisliği makamı ihdas edilip Fevzi Paşa bu göreve seçilinceye kadar İcra vekilleri heyeti reisliğini bizzat yaptı. 5 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk kabinesi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplandı. Bkz. İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1887-1920)*, 2. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-1998, s. 44.

¹⁴⁹ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; *Atemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

göre Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları; senelerden beri eşkıyalıkla meşgul olan şahıslarla birlik içerisinde olmak, I. Dünya Savaşı zamanında birçok fecaat işleyen, tehcirle birlikte de Müslüman ve gayr-ı müslim pek çok Osmanlı tebaasını yok edip “*emvâl-i menkule*” ile “*gayr-i menkulleri*”ni gasp eden ve Osmanlı Devleti’ni dünya nazarında küçük düşüren İttihat ve Terakki ile ittifak etmek, Kanun-ı Esasi aleyhine hareket etmek, halkı zorla silah altına almak, halktan zorla vergi toplamak, kendilerine karşı gelenlere akla gelmeyecek işkenceler uygulamak ve mallarını gasp etmek, birçok kasaba yakıp yıkmak ve masum halkını da katletmekle suçlanmaktadırlar. Ayrıca Anadolu’nun çeşitli yerlerinde görev yapan Osmanlı Devleti yetkililerinin yani sivil ve askerî memurların da görev yapmalarına engel olduğu, onların görev mahallerinde terke mecbur edildikleri belirtilmektedir. Görevlerinden terke mecbur edilen memurların yerlerine de kendi yakınlarından kişileri memur ettikleri dile getirilmektedir. Ziraat Bankaları, postaneler, belediyeler ve mal sandıkları ile eytam sandıklarında pek çok külliyetli miktarları gasp ettikleri ve böylelikle kendi iktidarlarını sağlamaya çalıştıkları iddia edilmektedir. “*Fesatamız*” ve “*fitneengîz*” nutuklar irat etmek, beyannameler neşretmek, Devlet’in asayişini bozmak ve “*Hilafet*”, “*Saltanat*” ve “*Memâlik-i Osmaniye*”nin muhaberatını kesmekle suçlanan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları nihayetinde de asker ve halkı Hükümet aleyhine isyana teşvik etmekle suçlanmaktadırlar. Halkı isyana teşvik etmekle “*hükümetin gayet mühim ve nazik olan vaziyet-i siyasiyesini ihlâlâ cüret ettikleri*”nin açıkça görüldüğünden bahsedilmektedir. Hükümet’in itilaf Devletleri nazarında zor durumda bırakıldığında bahsedilmekte “*ülkenin içinde bulunduğu*” durumdan dem vurulmakta ve nihayet ülkenin kötü gidişatının tek müsebbibi olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gösterilmektedir¹⁵⁰.

Açıklanan idam kararında Ali Fuat Paşa’nın Kuvâ-yı Milliye’nin kumandanı olduğundan bahsedilmekte ve “*Fuat Paşa’nın bizzat kuvve-i müsellaht-ı bağıyenin kumandanlığında bulunmuş olduğu şahadat-ı mevcudeden ve kendilerinin neşretmiş oldukları beyanname-i vesair evrak-ı matbua münderecatından*” anlaşıldığı dile getirilmektedir¹⁵¹.

Nihayetinde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun 45. Maddesinin 1. Fıkrası, 55. Maddesinin 4. Fıkrası ve 56 Maddesi mucibince idam cezasına çarptırılmışlardır¹⁵². Gıyabî

¹⁵⁰ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; *Atemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

¹⁵¹ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; *Atemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

¹⁵² Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun ilgili maddeleri şöyledir: 45. Maddenin 1. Fıkrası: Eşhas-ı müteaddide bir cinayet veya cünhayı müttehiden ika eder veyahut ef’al-i

olarak yargılanan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının mallarının da haczedilmesine “*gyıaben ve müttefikan karar veril*”miştir¹⁵³.

Millî Mücadele Hareketi'nin önderi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında Nemrut Mustafa Paşa Divanı'nca verilen bu idam kararı Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili olan Damat Ferit Paşa tarafından 16 Mayıs'ta Padişah'a sunulmuş¹⁵⁴ ve nihayet 24 Mayıs 1920 tarihinde Padişah tarafından onaylanmak¹⁵⁵ suretiyle yürürlüğe girmiştir. 24 Mayıs'ta onaylanan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkındaki idam kararına ilişkin “*İrade-i Seniyye*” 27 Mayıs'ta Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır¹⁵⁶.

B) Fevzi Paşa (Çakmak) Hakkındaki Verilen İdam Kararı

Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa¹⁵⁷, Millî Mücadele Hareketi'ne sonradan katılmasına rağmen başından itibaren Millî Mücadele'nin gerekliliğine inanan ve bu konuda Mustafa Kemal Paşa ile hem fikir bir kişiliktir. 24 Aralık 1918 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay

müteaddiden mürekkep olan bir cinayet veya cünhada bir takım eşhasdan her biri cürmün husulü maksadıyla e'ali mezbûreden birini veya birkaçını icra eylerse eşhas-ı mezkûreye hemfil denilir ve cümlesi fail-i müstakil gibi mücazat olunur. 55. Maddesinin 4. Fıkrası: Her kim bizzat veya bilvasıta teba-i Devlet-i Aliyye ve sekene-i memâlik-i mahruseyi Zâti Hazret-i Padişahî veyahut Hükümet-i Osmaniye aleyhine müsellehan isyan ettirmek üzere tahrik edip de maksadı olan kazıyye-i isyan ile fiile çıkar ise idam olunur. 56. Maddesi: Her kim memalik-i Mahruse ahalisini yekdiğeri aleyhine silahlandırarak çıkanlarla tahrip ve izaba yahut mahallerde gasb ve garât ve tahrib-i memleket ve katl-i nüfus e'alinî ikaa mütecasir olup da kazıyye-i fesat tamamıyla fiile çıkar veyahut madde-i fesadın icrasına başlanmış olur ise ol kimse kezalik idam olunur. Bkz. *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; *Alemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

¹⁵³ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; *Alemdar*, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

¹⁵⁴ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge No: 85, s. 195.

¹⁵⁵ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge No: 87, s. 197; *BOA, BEO*, Umumî No: 347564.

¹⁵⁶ *Takvim-i Vekâyi*, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 3824; *Vakit*, 28 Mayıs 1336/1920, Nu: 901; Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında verilen idam kararının Mustafa Kemal Paşa tarafından nasıl karşılandığının anlaşılması açısından Halide Edip Hanım'ın hatıratına bakmak faydalı olacaktır: “*Büyük odaya gittiğimde Mustafa Kemal Paşa ile Dr. Adnan el ele yazıhanenin yanında oturuyorlar, Albay İsmet de yazıhaneye dayanmış, ayakta duruyordu. Dr. Adnan'a bu yeni şerefi nasıl karşıladığımı sorduğum zaman, Mustafa Kemal Paşa Adnan'a dönerek: “Bizi mahkum edenlerin hiçbir siyasi değeri yok. İdama mahkum olmak hoşuma gitmedi. Sen ne düşünüyorsun?” diye sordu. Adnan da: “Benim de hoşuma gitmedi” dedi. Ben tekrar: “Bu karar şöhretimizi artıracaktır.” Dedim. Albay İsmet dedi ki: “Tersine, onların memlekette siyasi kıymeti vardır. İstanbul ve İzmir gibi illerde bize karşı sevgi artarsa da, henüz kararlarını vermemiş olan halk arasında kötü etki yapar. Özellikle ihtilal halinde olan yerlerde Padişahın ve İngilizlerin “teveccühünü” kazanmak isteyenler hücumu geçeceklerdir. Biz İstanbul gazetelerinin bu günlerde Anadolu'ya girmesine engel olmamız.” Bkz. Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, 11. Basım, Atlas Kitabevi, İstanbul-1994, s. 115.*

¹⁵⁷ Fevzi Paşa'nın askerî ve siyasi faaliyetleri hakkında geniş bilgi için, Bkz. Hayrullah Gök, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri (1876-1950)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1997, s. 1-84.

Başkanı) olan Fevzi Paşa, İzmir'in işgal edileceği haberlerinin geldiği bir ortamda her türlü işgal hareketine "ateşle karşı koymak lâzım geldiğini" beyan etmiştir¹⁵⁸. İşgallere millî mukavemetle karşılık verilmesi gerektiği inancında olan Fevzi Paşa, İtilaf Devletlerinin baskıları neticesinde Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 14 Mayıs 1919'da görevinden alınmıştır¹⁵⁹. Daha sonra Fevzi Paşa 1. Ordu Kıtaatı Müfettişliği görevine tayin edilmiştir¹⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa 15 Mayıs 1919'da vedalaşmak amacıyla Fevzi Paşa'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında alınan kararlara göre; üç ordu müfettişliğinin teşkil edilmesi, silahların teslim edilmemesi, Anadolu'da millî bir iradenin vücuda getirilmesi ve Kuvâ-yı Milliye'nin vücuda getirilmesi neticesinde işgallere karşı mukabil taarruza geçilmesi kararlaştırılmıştır¹⁶¹. Nihayetinde Fevzi Paşa 3 Şubat 1920 tarihinde Harbiye Nazırlığı'na atanmıştır¹⁶². Fevzi Paşa Harbiye Nazırı olur olmaz Anadolu'nun ihtiyaç duyduğu silah ve cephanenin gizli yollarla gönderilmesi işinde büyük gayretler sarf etmiştir. İstanbul'un işgal edilmesi ve Salih Paşa Hükümeti'nin de 2 Nisan 1920'de istifa etmesi sonucu açığa alınan Harbiye Nazırı Fevzi Paşa "artık yapacak işinin kalmadığı" inancıyla Anadolu'ya geçmiş, daha kendisi Ankara'ya vasıl olmadan Büyük Millet Meclisi azalığına seçilmiştir¹⁶³. Fevzi Paşa, 2 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Müdafaa-i Milliye Vekilliği'ne (Millî Savunma Bakanı) seçilmiştir¹⁶⁴.

Fevzi Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'ndan alındıktan sonra Anadolu'ya geçmesi ve ilk İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Müdafaa-i Milliye Vekili sıfatıyla yerini alması Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından tepki ile karşılanmıştır. Nihayetinde Fevzi Paşa, 1. Divân-ı Harbi Örfî'ye verilmiş ve gıyabından yargılanmıştır. Gıyabında yürütülen dava 24 Mayıs 1920'de sonuçlanmış ve 1. Divân-ı Harbi Örfî tarafından açıklanmıştır¹⁶⁵. Divân-ı Harbi Örfî tarafından açıklanan karara göre Fevzi Paşa; "Kuvâ-yı Milliye namı altına çıkarılan fitne ve fesadın müretteplerine iltihak etmek" için İstanbul'dan firar etmek, 27 Nisan'da Ankara'ya ulaşması ile birlikte

¹⁵⁸ Gök, *Fevzi Çakmak*, s. 25-26.

¹⁵⁹ Gök, *Fevzi Çakmak*, s. 28.

¹⁶⁰ Gök, *Fevzi Çakmak*, s. 28.

¹⁶¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, Cilt: 1, İstanbul 1991, s. 232-233(37 No'lu dipnot); Gök, *Fevzi Çakmak*, s. 28.

¹⁶² Gök, *Fevzi Çakmak*, s. 31; Fevzi Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na atanması Mustafa Kemal Paşa tarafından da olumlu karşılanmıştır. Nitekim 7 Şubat 1920'de Rauf Bey'e gönderdiği bir şifre telgrafta; "...bizce Cemal Paşa'nın ayrılması bir sorun değildir. En çok Fevzi Paşa ile çalışabiliriz kanısındayız..." demiştir. Bkz. Atatürk, *Nutuk*, Cilt: III, (1919-1927)Belgeler, Yay. Haz. İsmet Gönülal, Ankara-1984, s. 187.

¹⁶³ Gök, *Fevzi Çakmak*, s. 32-39.

¹⁶⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 27.

¹⁶⁵ *Alemdar*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; *Vakit*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; *İkdam*, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

“ahaliyi hükümet-i meşrua-i Osmaniye aleyhine müsella-ı isyana teşvik ve gayrete mücaheret eden güruh-u eşkiyaya iltihak ve bügat-ı merkûme tarafından teşkil edilmiş ve Büyük Millet Meclisi namı verilmiş olan Meclise dâhil ol”mak ve İstanbul’un işgali hakkında fesad-amîz bir nutuk irat etmek¹⁶⁶ ve ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekilliği namı ile Harbiye Nazırlığı’na soyunmakla suçlanmaktadır¹⁶⁷. İdam kararında Fevzi Paşa ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi, memleketin içerisinde karışıklık çıkarmak suretiyle “devletin vaziyet-i siyasiye ve i’tibar-ı maliyesinin bir kat daha haleldar olmasına sebebiyet ver”enler olarak dile getirilmektedir. Ayrıca bu idam kararında; Fevzi Paşa nankörlükle suçlanmaktadır: Fevzi Paşa’nın az bir zaman içinde Feriklik (Orgenerallik) rütbesine kadar ulaştığından, Osmanlı Devleti’nin nimetleriyle donanıp Harbiye Nazırlığı’na kadar yükseldiğinden bahsedilmekte ve bu durumun nankörlükten başkaca bir şey olamayacağı vurgulanmaktadır. Kararda Fevzi Paşa’nın Hilafet ve Saltanat’a açıkça karşı koyduğu ve mücadeleye giriştiği, “bağî”lere ise sadakatle bağlı olduğundan dem vurulmakta, Fevzi Paşa’nın bu durumunun Dersaadet’te bulunup Harbiye Nazırı olduğu sıralarda dahi vaki olduğu, “bağî” olarak dillendirilen Mustafa Kemal ve arkadaşları yani Kuvâ-yı Milliye ile “teşrik-i mesai” içinde bulunduğu dile getirilmektedir¹⁶⁸.

Yukarıda anlatılan suçlardan hükümlü olan Fevzi Paşa’nın, suçlarının “ağırlığı” dolayısıyla Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun 45. Maddesi’nin 1. Fıkrası, 55. Maddesi’nin 4. Fıkrası ve 56. Maddesi mucibince askerlik mesleğinden çıkartılmasına, haiz olduğu bütün nişan ve madalyalarının alınmasına, firarda bulunması hasebiyle “emvalinin haczettirilmesi”ne ve idamına karar verilmiştir¹⁶⁹.

Fevzi Paşa hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından 24 Mayıs’ta verilen yukarıdaki karar 27 Mayıs 1920’de Padişah Sultan Vahdettin tarafından çıkarılan bir “İrade-i Seniyye” ile onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir¹⁷⁰. Bu “İrade-i Seniyye” sureti 30 Mayıs’ta Takvim-i Vekâyi’de yayınlanmıştır¹⁷¹.

¹⁶⁶ Fevzi Paşa’nın Divân-ı Harbi Örfi tarafından idam kararında belirtilen dolayısıyla da idam cezasına çarptırılmasında etkili olan Meclis’te yapmış olduğu konuşma metni için, Bkz. *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1991, s. 326-327.

¹⁶⁷ *Alemdar*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; *Vakit*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; *İkdam*, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

¹⁶⁸ *Alemdar*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; *Vakit*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; *İkdam*, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

¹⁶⁹ *Alemdar*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; *Vakit*, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; *İkdam*, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

¹⁷⁰ *Takvim-i Vekâyi*, 30 Mayıs 1336/1920, Nu: 3866; *Vakit*, 31 Mayıs 1336/1920, Nu: 903.

¹⁷¹ *Takvim-i Vekâyi*, 30 Mayıs 1336/1920, Nu: 3866.

C) 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyasetince Yargılanan Kuvâ-yı Milliye'nin Önde Gelen Simaları (17 Kişilik Liste)

Millî Mücadele Hareketi'nin gün geçtikçe gelişmesi ve Anadolu'da muktedir bir iktidar vücuda getirmesi, Damat Ferit Paşa ve Hükümeti'ni çileden çıkartmış, Kuvâ-yı Milliyecilerin Divân-ı Harbi Örfi'ler vasıtasıyla idam dahil birçok cezalara çarptırılma sürecini de hızlandırmıştır. 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti 30 Mayıs 1920'de muhakemeleri görülmek üzere 17 kişilik Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin önde gelen simalarını mahkemeye çağırmıştır. Mahkemeye çağrılan bu 17 kişilik liste şu isimlerden oluşmaktadır: 12. Kolordu Kumandanı İzmirli Fahreddin Bey bin İsmail, 3. Kolordu Kumandanı Asitaneli Hüseyin Selahaddin Bey bin Vehbi, 2. Kolordu Kumandanı Priştineli Cafer Tayyar Bey bin Emin, 14. Kolordu Kumandanı Mirliva Yozgatlı Yusuf İzzet Paşa bin İbrahim, Harbiye Nezâret-i Celilesi Esbak Müsteşarı Miralay İsmet, Yozgad Mebus-u Sabıkı İsmail Fazıl Paşa, Erzurum Mebus-u Sabıkı Celaleddin Arif Bey, Esbak Mebuslardan Hamdullah Subhi Bey¹⁷², Karacabey Müftü-i Sabıkı Mustafa Fehmi Efendi, Esbak Mebuslardan Cami Bey, Esbak Mebuslardan Bekir Sami Bey, Hakkı Behiç Bey, Sinop Mebus-u Sabıkı Rıza Nur Bey¹⁷³, Kastamonu Mebus-u Sabıkı ve Adliye Müsteşar-ı Esbakı Yusuf Kemal Bey, Eskişehir Mutasarrıf-ı Esbakı Fatın Bey¹⁷⁴, Ankara Müftü-i Sabıkı Mehmet Rifat Efendi¹⁷⁵ ve Bursa'da Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey¹⁷⁶.

¹⁷² Hamdullah Suphi Bey hakkında tafsilat için, Bkz. Enver Behnan Şapolyo, "Millî Mücadele'de Hamdullah Suphi", *Türk Kültürü*, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Sayı 45, Temmuz-1966, 799-801.

¹⁷³ Rıza Nur Bey, o dönemi hatıratında şöyle anlatmaktadır: "*Biz Hükümeti teşkil edince Padişah ve İngilizler her ne yapabileceklerse yapmağa teşebbüs ettiler. Salih Paşa'yı atıp Ferit Paşa'yı Sadrazam yaptılar. Ferit Paşa Şeyhülislam Dürrizâde'nin imzasıyla bir fetva neşrederek bunda bizi yani Heyet-i Vekile azasını huruc alessultan töhmetiyle itham edip, idamımıza karar verdiler. Hasılı idam cezasını yedik.*" İdam cezasının kendisi ve arkadaşları nezdinde bir tesir yapmadığını da şu cümlelerle izah etmektedir: "*Şunu söylüyeyim ki, bana da bu yediğim idam cezası kuru sıkı bir tesir yaptı. Baktım idama mahkum olan arkadaşlar da hiç müteessir görünmediler. Zaten ele geçerse bu idam cezasız da idam edileceğimiz muhakkak idi. Bunu da biliyorduk.*" Bkz. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Cilt: III, Yay. Haz. Heider Schmit, Altındağ Yayınevi, İstanbul-1967, s. 637.

¹⁷⁴ Eskişehir Mutasarrıfı Fatın Bey'in 20.3.1920 tarihinde Kastamonu valiliğine çektiği açık telgraf kendisi hakkında verilen idam kararında etkili olmuş olabilir. Fatın Bey'in Kastamonu Valiliği'ne çektiği telgraf şöyledir: "*İstanbul'un başta İngilizler olduğu halde düveli itilafıye tarafından işgali ve milletvekillerinden birçoğunun caniyane bir suretle tevkifleri ve bir takım vesaiti hainane ile İslam hanelerinin taharrisi velhasıl İslamlar hakkında bir medeniyet maskesi ile düveli mezkurenin irtikap eyledikleri fecayi ve mezalim bütün alemi islami dilhun ve dağidar eylediği gibi bu tesirat bilhassa kurbiyeti dolayısıyla Eskişehir livasında daha ziyade tecelli ederek her tarafta toplanan Kuvâ-yı Milliye galeyana ve heyecan ile meşbu oldukları halde Anadolu Şarki ve garbi arasında benderi ticaret ve haizi ehemmiyet olan Eskişehir de bulunan 1000'e yakın İngiliz kuvvetlerini abluka ederek 24. Fırka kumandanı muhterem Mahmut beyefendi ile müştereken İngiliz kumandanına verdiğimiz ultimatonda milletin galeyan ve heyecanı tasvir ve kuvvetlerinin bu mübarek ve muazzez ve fedakar kuvvetler tarafından abluka edilmiş olduğundan iki saate kadar*

Tabii olarak bu 17 kişi 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti'nin bu ilanını dikkate almamış ve mahkemede hazır bulunmamıştır. Gıyaben yapılan muhakemenin 6 Haziran 1920'de sonuçlanması ile bu 17 kişiden müteşekkil vatansever Kuvâ-yı Milliyeciler hakkında idam kararı alınmıştır¹⁷⁷. Alınan bu idam kararında 11 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, 24. Mayıs'ta da Fevzi Paşa ile ilgili verilen kararlara dikkat çekilmiş ve bu 17 kişilik grubunda Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve arkadaşları ile işbirliği içerisinde oldukları dolayısıyla da Kuvâ-yı Milliye'nin elebaşı oldukları vurgulanmıştır. İdam kararında; bu 17 kişi meşrutiyetten beri birçok facianın sorumlusu olarak gösterilmektedir. Memleketin zor dönemlerinde “sıkıyı gör” düklerinde yabancı ülkelere firar eden ya da bir yerlere gizlenen, zemin ve zaman müsait olunca da ortaya çıkıp memleketi karıştırmayı kendilerine bir görev olarak kabul eden kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu 17 kişi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yârân ve müntesibi olarak anlatılmakta, Harbi Umumî'de açılan yaraların tamir edilmeye başlandığı bir dönemde, kurmuş oldukları cemiyetler vasıtasıyla İstanbul Hükümeti'nin devletin kurtulması yönünde almış ve alacak olduğu önlemleri yok etmek için çaba harcadıkları ve milletin birlik ve bütünlüğünü bozdukları dile getirilmektedir. Yine idam kararında; bu 17 kişinin “Fetevâ-yı Şerife”, “Hükümet Beyannamesi” ve “Hatt-ı Hümayun”lar vasıtasıyla giriştikleri yanlış yoldan dönmeleri hususunda uyarıldıkları fakat bunların “nedamet” duyup “Saltanat-ı Seniyye'nin cenah-ı adaletine iltica” edebilecekleri yerde

*memleketi terk ve İstanbul'a hareket etmedikleri takdirde dökülecek kandan mesul olacakları izah edilmesi üzerine ehali ve hükümetin kuvvei maneviyesini kırmak için her fırsattan bilistifade nümayişler yapan bu haksız ve mütecaviz millet derhal memleketi terk edeceklerini ve ancak İzmir'e kadar yollarda düşarı tecavüz edilmemeleri esbabının istikmalini rica eylemiş olduğundan o suretle müracaatları kabul olunarak ihzar eyledikleri trenle hareket etmekte buldukları binaenaleyh Eskişehir livası ehalisinin ve civardan gelen Kuvâyı muavenenin bu fedakarlık ve vatanperverliklerinin kariyelere varıncaya kadar neşir ve tefhim edilmesini bilhassa arz ve istirham eylerim. Eskişehir Mutasarrıfı Fatih.” Kastamonu Valiliği'ne çekilen bu telgrafa Kastamonu Valisi aynı gün cevap vermiş ve şunları demiştir: “Eskişehir Mutasarrıflığına. Fedakar ve muhterem ehalinizin gösterdiği azim ve metanetten ve Eskişehir'in sizin gibi hamiyetperver bir amire mazhariyetinden dolayı Kastamonu Vilayeti halkı namına kemali şükranla beyan takdirat ve tebrikat eylerim. Bu azim ve irade bizde mevcut oldukça bütün müşkülata rağmen biavnullahi teala ibrazı zafer ve muvaffakiyet edeceğimize kanaati umumiyemiz büyüktür. Dinini ve vatanını bir hubbü layemut ile seven bu milleti mükerremeye Cenabi Hakkın tevkifatını ihsan buyuracağıma şüphe yoktur. Bu vilayette de aynı azim ve niyetin layezal bir zeminde payidar olduğunuzu zikr etmekle kesbi fahr eder ve mazhariyeti mübeccelinizden naşi Livanızı ve kıymetli ehalinizi selamlarım efendim. Kastamonu Valisi Cemal.” Bkz. Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 158-159.*

¹⁷⁵ Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi'nin idam cezasına çarptırılmasında Mustafa Sabri'nin etkili olduğu muhtemeldir. Bkz. Sarkoyuncu, “*Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Tutumu...*”, s. 794.

¹⁷⁶ *Vakit*, 25 Mayıs 1336/1920, Nu: 898; *İkdam*, 25 Mayıs 1336/1920, Nu: 8362.

¹⁷⁷ *Atemdar*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 549-2859; *Peyam-ı Sabah*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 566/10996; *Vakit*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 929.

Hükümet ve Saltanat'a başkaldırdıkları, hatta bir ihtirasları neticesi olarak “*eşhâs-ı şerîre*”den müteşekkil bir Meclis topladıkları, Meclis’in vükelası sıfatıyla da bir hükümet ve idare teşkil ettikleri, bu suretle de Osmanlı Devleti’nin emniyet ve asayişini “*hercümerç*” ettikleri aktarılmaktadır¹⁷⁸.

Devlet ve milletin hayat ve bekasına kast eden kişiler olarak görülen Kuvâ-yı Milliyecilerden Bekir Sami Bey’in Bursa’da, Karamürsel’de, Abbas Hilmi Bey’in de Geyve, Adapazarı ve Sapanca’da faaliyet gösteren “*çeteler*”¹⁷⁹’in riyasetini yaptıkları, bu durumun ülkede asayişin yok edilmesine yönelik çalışmalar olduğu dikkatlere sunulmak istenmektedir. Ayrıca Yusuf Kemal Bey (İktisat Bakanı) ve Rıza Nur (Millî Eğitim Bakanı) Beylerin Ankara’ya katılmalarıyla birlikte çeşitli nazırlıklar elde ettikleri, Mustafa Fehmi Efendi’nin “*o idare-i mel’unanenin şeyhülislamlığı*” demek olan Umur-ı Şerîyye Vekaleti’ni (Din İşleri ve Vakıflar Bakanı) ve İsmet Paşa’nın da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ni (Genelkurmay Başkanı) elde ettikleri, bu durumun da, bu kişilerin Mustafa Kemal Paşa’nın başlattığı Millî Mücadele Hareketi’nin bilfiil içinde olduklarının delili olduğu anlatılmaktadır. Nihayetinde bu 17 kişilik grubun “*suçları*” sabit görülmüş ve 6 Haziran 1920’de Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun 45. Maddesi’nin 1. Fıkrası, 55. Maddesi’nin 4. Fıkrası ve 56. Maddesi mucibince asker olanların askerlik mesleğinden çıkartılmalarına, haiz oldukları bütün nişan ve madalyalarının alınmasına, firarda bulunmaları hasebiyle “*cümlesinin mallarının haczettirilmesi*”ne ve idamlarına karar verilmiştir¹⁸⁰.

Kuvâ-yı Milliye’nin önde gelenlerinden olan bu 17 kişi hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfî tarafından 6 Haziran’da verilen yukarıdaki karar 15 Haziran 1920’de Padişah Sultan Vahdettin tarafından çıkarılan bir “*İrade-i Seniyye*” ile onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir¹⁸¹. Bu “*İrade-i Seniyye*” sureti 21 Haziran’da Takvim-i Vekâyi’de yayımlanmıştır¹⁸².

Millî Mücadele Hareketi’nin önde gelenleri hakkında verilen bu idam kararları ile Mustafa Kemal Paşa Başkanlığı’ndaki Büyük Millet Meclisi

¹⁷⁸ *Alemdar*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 549-2859; *Peyam-ı Sabah*, 25 Haziran 1336/1920, Nu:566/10996; *Vakit*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 929.

¹⁷⁹ 1. Divân-ı Harbi Örfî Riyaseti’nce “*çete*” olarak tanımlandıkları için biz oradaki anlatıma uygun olarak tırnak işareti içerisinde “*çete*” tabirini kullanmayı uygun gördük. Millî Mücadele’nin düzensiz ordu dönemini kapsayan bu tür hareketler bizce “*Milis Kuvveti*” olarak tanımlanmaktadır. Doğrusu da “*Milis Kuvveti*” denmesidir.

¹⁸⁰ *Alemdar*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 549-2859; *Peyam-ı Sabah*, 25 Haziran 1336/1920, Nu:566/10996; *Vakit*, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 929.

¹⁸¹ *BOA, BEO*, Umumi No: 347778.

¹⁸² *Takvim-i Vekayi*, 21 Haziran 1336/1920, Nu: 3883; *Alemdar*, 22 Haziran 1336/1920; Nu: 549-2849; *Peyam-ı Sabah*, 22 Haziran 1336/1920; Nu: 563/10993; *Vakit*, 22 Haziran 1336/1920, Nu: 926.

Hükümeti, 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti dolayısıyla da Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından idama mahkum edilmiştir: 1. Divân-ı Harbi Örfi'nin ilki 11 Mayıs, ikincisi 24 Mayıs ve üçüncüsü 6 Haziran'da olmak üzere vermiş olduğu kararlar neticesinde ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti üyeleri, başkanı Mustafa Kemal Paşa da dahil olmak üzere idama mahkum edilmiştir.

D) Divân-ı Harbi Örfilerce Yargılanan ve Çeşitli Cezalara Çarptırılan Diğer Kuvâ-yı Milliyeciler

Millî Mücadele Hareketi'ne çok değerli hizmetleri bulunan önemli bazı Kuvâ-yı Milliyeciler, Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin baş düşmanlarından olan Damat Ferit Paşa, Peyam-ı Sabah Gazetesi Başyazarı Ali Kemal ve İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin kurucusu Sait Molla'ya suikast girişiminde bulunmaktan yargılanmışlardır¹⁸³. Suikast tertibinin başarılı olamaması neticesinde Dramalı Rıza ve Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Beyler tutuklanmışlardır¹⁸⁴. Birçok Kuvâ-yı Milliyeci tutuklu, birçoğu da giyaben olmak üzere Divân-ı Harbi Örfi'den yargılanmışlardır. Yargılama sonucunda; 56. Fırka Kumandanı Bandırmalı Bekir Sami, Karesi Mutasarrıflığından Mütekait Uşaklı Hacim (Muhittin Çarıklı), Binbaşı Manastırlı Remzi, Bursa Polis Müdürü Nuri Efendi, Kayıkçı Ahmet, Dramalı Rıza Bey¹⁸⁵, Bahriye Yüzbaşlarından Halil İbrahim, Asitaneli Tevfik, Üsküdar Belediyesi'nin Doğancılar Mevkii Memuru Asitaneli Mehmet Ali, Sahra Topçu Binbaşılığında Mütekait Üsküdarlı İhsan, Harbiye Dairesinde Binbaşı İsmail Hakkı, İstanbul Jandarma Taburu Kumandanlığından Mütekait Tolçalı Süleyman, Ziraat Bankası çalışanlarından Asitaneli Ahmet Halim Beyler, Şehremaneti Memur-ini Sabıkasından İbrahim Ağa, Bursa Yenişehirli Hasan, Bursalı Çoban İsmail, Muhafız İkinci Alayının Birinci Taburunun Üçüncü Bölüğünde Müstahdem Yüzbaşı Gelibolulu Bican Efendi, Dersaadet Jandarma Taburu Kumandanı Binbaşı Rizeli Raşid, Süvari Binbaşısı Asitaneli Adil ve Piyade Binbaşısı Cemal Bey'den asker olanların 9 Haziran tarihli mazbata-i hükmiyede muharrer olduğu üzere askerlikten tardlarıyla bunlardan Hacim, Mehmed,

¹⁸³ Osman Akandere-Ferudun Ata, *Dramalı Rıza Bey ve Millî Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yayınları, İstanbul-2008, s. 147; Suikastın görünürdeki sebebi, itilaf Devletleri ile sürdürülen sulh antlaşmasının yani Sevr'in imzasının önüne geçmekti. Bu suikastı gerçekleştirmek üzere Dramalı Rıza Bey, Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey ve kimlikleri hususunda açık bilgi bulunmayan Bursa Yenişehir'den Hasan ve Bursalı Çoban İsmail görevlendirilmiştir. Bkz. *BOA, DÜİT*, Nu: 75/5-117.

¹⁸⁴ *BOA, DÜİT*, Nu: 79/5-117; Dramalı Rıza ve Halil İbrahim Beylerin vermiş oldukları ifadeler neticesinde pek çok kişi tutuklanmıştır. Bkz. *BOA, DÜİT*, Nu: 79/5-117; *Alemdar*, 1 Haziran 1336/1920, Nu: 528/2828; *Vakit*, 1 Haziran 1336/1920, Nu: 904; *Peyam-ı Sabah*, 1 Haziran 1336/1920, Nu: 544/10974.

¹⁸⁵ Dramalı Rıza Bey'in Millî Mücadele'deki yeri hakkında geniş bilgi için, Bkz. Akandere-Ata, *Dramalı Rıza Bey*, s. 41-213.

Nuri ve Remzi'nin mülkiye kanununa göre Halil İbrahim, Tevfik, Mehmet Ali, Binbaşı İhsan, İsmail Hakkı, Tolçalı Süleyman, Ahmet Halim, İbrahim Ağa, Hasan ve İsmail'in idamlarına, Adil, Raşid, Bican ve Cemal'in onar sene küreğe konulmasına karar verilmiştir¹⁸⁶. Mahkeme, Dramalı Rıza Bey'in suikast tertibi suçundan muafiyetine, ancak Kuvâ-yı Milliye namı altında faaliyet gösteren “*isyancılardan*” olması ve “*cinayet-i azimenin mürettip ve müşevviki*” olması sebebiyle idamına karar verilmiştir¹⁸⁷. Mahkeme'nin vermiş olduğu bu karar 11 Haziran 1920'de Padişah Sultan Vahdettin tarafından tasdik edilmiş ve bununla ilgili “*İrade-i Seniyye*” 13 Haziran 1920'de Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır¹⁸⁸. İdam kararı Padişah tarafından onaylanınca derhal uygulamaya geçilerek 12 Haziran'da tutuklu bulunan Dramalı Rıza, Halil İbrahim, Mehmet Ali ve Tevfik (Sükutî) Beyler idam edilmişlerdir¹⁸⁹.

Bunlardan başka Kuvâ-yı Milliye taraftarı olduğu için Divân-ı Harbi Örfi Riyasetince çeşitli cezalara çarptırılan pek çok kişi mevcuttur: Mesela, Kartallı Hüseyin Avni bin Mehmet, Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak için kıtasından firar ile Bursa'ya kaçmak suçundan askerlik mesleğinden çıkartılmak suretiyle gıyaben yedi sene küreğe mahkûm edilmiştir¹⁹⁰. Kuvâ-yı İnzibatiye'nin içerisinde bulunup da Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak etmek için firar eden Yüzbaşı Behzad Efendi bin Refik de altı ay hapse mahkûm edilmiş ve işkence görmüştür. Akabinde de bir yolunu bulup Anadolu'ya tekrar firar etmiştir¹⁹¹. Yine, birçok isim sırf Kuvâ-yı Milliye'ye mensup olmaları hasebiyle idama mahkûm edilmişlerdir¹⁹².

Bazı Kuvâ-yı Milliye efradı da dağlarda ve kırlarda silahlı olarak gezmek, rast geldikleri yolcuları soymak, dağa adam kaldırmak, ülkenin asayişi bozmak gibi suçlardan yargılanıp ağır hapis cezalarına

¹⁸⁶ *BOA, DÜİT*, Nu: 79/5-117; *Takvim-i Vekayi*, 13 Haziran 1336/1920, Nu: 3878.

¹⁸⁷ *BOA, DÜİT*, Nu: 79/5-117; *Takvim-i Vekayi*, 13 Haziran 1336/1920, Nu: 3878.

¹⁸⁸ *Takvim-i Vekayi*, 13 Haziran 1336/1920, Nu: 3878.

¹⁸⁹ *Vakit*, 13 Haziran 1336/1920, Nu: 917; *Alemdar*, 13 Haziran 1336/1920, Nu: 540-2840.

¹⁹⁰ *Takvim-i Vekayi*, 17 Temmuz 1336/1920, Nu: 3905.

¹⁹¹ *TİTE*, Kutu No: 62, Belge No: 140; Bazı iltihaklar için, Bkz. *TİTE*, Kutu No: 62, Belge No: 136.

¹⁹² *Takvim-i Vekayi*, 29 Temmuz 1336/1920, Nu: 3916; *Takvim-i Vekayi*, 1 Eylül 1336/1920, Nu: 3944; Mirliva Asitaneli Nurettin Paşa b. İbrahim Paşa, Mirliva Diyarbakırlı Kazım Paşa b. Hakkı, Kaymakam Taşköprülü Hüseyin Hüsnü Bey b. Abdullah, Miralay Bursalı Bahaeddin b. Seyyid Muhammed, Miralay Asitaneli Behiç Bey b. Cemil ve Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Firuz Ağalı Seyfi Bey b. Rıza da Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak suçundan gıyaben idama mahkûm edilmişlerdir. Bkz. *Alemdar*, 17 Ağustos 1336/1920, Nu: 602-2902.

çarpıtılmışlardır¹⁹³. Yine, Divân-ı Harb-i Örfî tarafından Kuvâ-yı Milliye'ye yardım ettiği gerekçesi ile de birçok kimse suçlu bulunmuş ve cezalandırılmıştır. Mesela Divân-ı Harb-i Örfî Eskişehirli Hacı Veli'yi Kuvâ-yı Milliye'ye yardım ettiği, Kuvâ-yı Milliye tarafından mebus seçildiği ve oğlunu Sivas Kongresi'ne göndermiş olduğu gerekçesi ile yedi sene küreğe mahkûm etmiştir¹⁹⁴.

E) 1. Divân-ı Harbi Örfilerce Verilen Bu İdam Kararlarının Uygulanabilirliği

Millî Mücadele'nin önderleri ve Kuvâ-yı Milliye mensupları haklarında çıkarılan bu idam kararları Büyük Millet Meclisi'nde değerlendirilmiştir: Elaziz Mebusu Hüseyin Bey 15 Temmuz 1920'de, "*Damat Ferit Hükümeti zamanında Dersaadet Divân-ı Harp Örfisinde verilen hükümlerin keenlemeyekün addolunmasına dair*" bir teklif vermiştir¹⁹⁵. Meclis Reisi tarafından böyle bir teklif olduğunun okunması üzerine meclisteki milletvekilleri "*zaten keenlemeyekün*"dür sesleriyle¹⁹⁶ bu idam kararlarının zaten yok hükmünde olduğunu açıkça dile getirmişlerdir. Layiha Encümeni'ne gönderilen teklif değerlendirilmiş ve neticede "*Dersaadette bulunan eşhas haklarında sadır olarak keenlemeyekün addi lazım gelen hüküm ve mukarreratın âdemi tatbik ve infazına nasıl ki buraca imkânı maddî olmadığı gibi taşrada bulunan bu kabil mahkumin haklarındaki hükmün de bittabi kıymet ve mahalli takbik bulamayacağı derkardır. Binaenaleyh girişilen şu mücahadede hak ve hakikatın inşallah muvaffakiyetle tecelli ettiği takdirde Hükümeti mezkurenin değil cezaları, gayri muhik ve muvafik ittihaz edilmiş bilcümle muamelatı da bittabi hükümsüz kalacağına dair bir kanun kabul edildiği cihetle şimdilik şayan-ı dikkat olmayan mezkûr teklifin reddine*" karar vermiştir¹⁹⁷. Görüldüğü gibi Büyük Millet Meclisi Divân-ı Harbi Örfî'nin vermiş olduğu kararın yanında Damat Ferit Paşa dolayısıyla da İstanbul Hükümeti'ni de "*keenlemeyekün*"

¹⁹³ *BOA, BEO*, Umumi No: 349174; *BOA, DH. EUM. AYŞ.* 38/43; *Takvim-i Vekayi*, 22 Eylül 1336/1920, Nu: 3962; *Takvim-i Vekayi*, 5 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1336/1920, Nu: 3972.; *Takvim-i Vekayi*, 11 Temmuz 1336/1920, Nu: 3900.

¹⁹⁴ *BOA, BEO*, Umumi No: 348153; *Takvim-i Vekayi*, 17 Temmuz 1336/1920, Nu: 3905; *Peyam-ı Sabah*, 30 Mayıs 1336/1920, Nu: 542/10972; Kuvâ-yı Milliyecilerin tutuklanmalarının istenmesi, tutuklamalar, Divân-ı Harplere sevkler, kararların padişah tarafından onaylanması vs. hakkında birkaç örnek: Bkz. *BOA, MV*, 221/164; *BOA, MV*, 219/110; *BOA, DH. EUM. AYŞ.*, 62/56; *BOA, DH. EUM. AYŞ.*, 45/46; *BOA, DH. EUM. AYŞ.*, 44/90; *BOA, BEO*, Umumi No: 348629; *BOA, BEO*, Umumi No: 349076; *BOA, BEO*, Umumi No: 348255.

¹⁹⁵ *TBMM ZC*, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 21. 7. 1336/1920, İ: 38, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981, s. 370.

¹⁹⁶ *TBMM ZC*, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 21. 7. 1336/1920, İ: 38, C: 1, s. 370.

¹⁹⁷ *TBMM ZC*, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, 18. 8. 1336/1920, İ: 52, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981, s. 302.

olarak addedilmektedir. İstanbul Hükümeti'nin "*keenlemyekün*" olarak addedildiği bir durumda Divân-ı Harbi Örfi'nin verdiği kararın "*keenlemyekün*" olarak addedilmesinin bir ifadesinin olmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca memleketin daha büyük ve önemli işlerinin olduğu, bu gibi önemsiz şeylerle uğraşılması gerektiği Nafiz Bey aracılığıyla dile getirilmiştir. Nafiz Bey konuşmasında "*Meclisi Âli gayesine vasıl olduktan ve memleketi kurtardıktan sonra böyle şeyler mevzu bahis olabilir. Eğer Meclis gayesine vasıl olmazsa o zaman memleket maazallah bitmiştir*"¹⁹⁸ diyerek bu husustaki kati görüşünü dile getirmiştir.

Hakikaten de Millî Mücadele'nin önderleri hakkında verilen bu idam kararları, Mustafa Kemal Paşa'nın ülkenin kurtuluşu yönündeki çalışmalarına engel teşkil edecek bir mahiyet arz etmekten uzak kalmaktan öteye gidememiştir. Çünkü idam kararlarının çıktığı dönem itibariyle Mustafa Kemal Paşa yeni bir Devlet'in muştusu olan Büyük Millet Meclisi'ni açmış, "*İcra Vekilleri Heyeti Reisi*" sıfatıyla vatanın düşman işgalinden kurtulması için mücadelesine devam etmektedir. O dönem itibariyle Damat Ferit Paşa Hükümeti de, Divân-ı Harbi Örfi tarafından verilen gıyabî idam kararlarını uygulamaya koyamayacağı bilincindedir. Yukarıda da değinildiği gibi Damat Ferit Paşa tarafından çıkartılan bu idam kararları uygulanabilirlik noktasında olmadığı için "*keenlemyekün*" yani yok hükmünde olmaktan öteye geçememiştir. Çünkü Anadolu'nun kontrolü Büyük Millet Meclisi'nin elindedir, dolayısıyla da Anadolu'da İstanbul Hükümeti'nin otoritesi mevcut değildir. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin böylesi idam kararları çıkartmasındaki temel maksat; İngilizleri mutlu, kendilerini de teselli etmekten başka bir şey değildir. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin idam kararlarını çıkarttırmasındaki temel düşüncesi; "*İttihatçılık*"la, "*Bolşeviklik*"le itham ettikleri, "*Fetvâ-yı Şerife*" çıkartmak suretiyle öldürülmelerinin farz olduğunu ilan ettikleri, hatta "*Kuvâ-yı İnzibatiye*" teşkil etmek suretiyle tenkil etmeyi umdukları fakat hiç birisinde başarılı olamadıkları Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını, bu defa da hukukî olarak hükümlü haline sokmak ve "*şirin*" gözükmeyi şiar edindikleri İngilizlere "*biz elimizden gelen herşeyi yapma yolunda azimliyiz, fakat ne*

¹⁹⁸ Abdulkadir Kemali Bey'in (Kastamonu) asılanlar ne olacak? "*İzahat versinler*" hususundaki sorusuna Nafiz Bey (Canik) söz almış ve "*Efendim, İstanbul'da bir Hükümetin mevcut olmadığı Meclis-i Âlice kabul edilmişti. Şimdiye kadar cereyan eden müzakere bu esasa müptenidir. Binaenaleyh İstanbul'da Hükümet taslağı bulunan Damat Ferit'in teşkil ettiği bir Divanı harbin verdiği hüküm de tabiatıyla keenlemyekündür. Bunu Meclisi Âlide mevzu bahis etmeye mahal yoktur. Meclisi Âli gayesine vasıl olduktan ve memleketi kurtardıktan sonra böyle şeyler mevzu bahis olabilir. Eğer Meclis gayesine vasıl olmazsa o zaman memleket maazallah bitmiştir. Binaenaleyh reddini talep ediyorum. (Müzakere kâfi sadaları).*" demiştir. Bkz. **TBMM ZC**, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, 18. 8. 1336/1920, İ: 52, C: 1, 3, s. 302.

yapsak başarılı olamıyoruz” deme hakkına sahip olmaktır. Dönem itibariyle de Milli Mücadele’ye karşı tutumuna baktığımızda *“elimden geleni yapıyorum”* deme hakkına da sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Damat Ferit Paşa Hükümeti haricinde hiçbir İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları yani Millî Mücadele Hareketi ile ciddi bir sürtüşme içerisine girmemiştir. Nitekim Damat Ferit Paşa’dan sonra Hükümet’e gelen Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa’nın Kuvâ-yı Milliye’ye yönelik girişimleri sonucunda ortaya çıkan durumu düzeltmek için çaba sarf etmiştir. Damat Ferit Paşa, *“Hükümet Beyannamesi”* ve *“Fetvâ-yı Şerife”* ile Kuvâ-yı Milliye Hareketi’nin *“isyancılardan”* müteşekkil bir grup olup öldürülmelerinin farz olduğunu ilan etmişti. Yukarıda detaylıca incelediğimiz bu *“Fetvâ-yı Şerife”* ve *“Hükümet Beyannamesi”*’nin ardından da Kuvâ-yı Milliyecileri Divân-ı Harbi Örfî’de yargılatmak suretiyle idam cezasına çarptırmıştı. Tevfik Paşa iktidara gelince, bu belirtmiş olduğumuz olumsuz durumun önüne geçmek ve Kuvâ-yı Milliye ile tekrar bağlantı kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ne bakış değişmiştir: Önceden *“Kuvâ-yı Bağışe”*, *“Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye”* vb. ithamlara maruz kalan Kuvâ-yı Milliye Hareketi bu dönemde İstanbul Hükümeti tarafından da vatanın kurtuluşu için mücadele eden kuvvetler olarak kabul edilmiştir. Harbiye Nazırı Ziyaeddin imzalı bir belgede Kuvâ-yı Milliye Hareketi; *“vatanın savunulması için teşekkül etmiş bir kuvvet”* olarak tanımlanmaktadır. *“Düşman tecavüzlerine karşı vatan ve milletin namusunu kahramanca savunma ve koruma ile meşgul bulun”* dukları da ayrıca vurgulanmaktadır. Ziyaeddin Paşa, Kuvâ-yı Milliye mensupları haklarında daha önceden verilen kararların kesinlikle adaletle bağdaşmayacağını, o kararların aksine Kuvâ-yı Milliye Hareketi’nin alkışlanmaya değer ve tebrike şayan işler yaptığını belirtmiştir. Kuvâ-yı Milliyeciler hakkındaki kovuşturmaların kaldırılmasını da istemiştir¹⁹⁹. Neticede Divân-ı Harbi Örfî Heyeti, 7 Mayıs 1921 tarihinde *“vatanın savunulması gibi çok saygıya değer bir hadiseyle çelişmekte olan bu durumun (Kuvâ-yı Milliye aleyhindeki kararlar kastediliyor) kaldırılmasını kutsal vatanımızın selameti ve esas vazifemiz itibariyle çok gerekli görmekte olduğumuzu ve bu töhmetlere dayanarak mallarının üzerine konulmuş olan haczin kaldırılmasını da eshabının aileleri için açık bir hak”* olarak gördükleri yönünde bir karar almıştır²⁰⁰.

Görüldüğü gibi Damat Ferit Paşa Hükümeti’nden sonra gelen Tevfik Paşa Hükümeti Dönemi’nde Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ne İstanbul’un bakışı

¹⁹⁹ Hamdi Atamer, “Millî Mücadele’ye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtay Kararları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul-1967, s. 5.

²⁰⁰ Atamer, “*Askerî Yargıtay Kararları*”, s. 6.

tamamen değişmiştir. Tevfik Paşa Hükümeti, Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni, “vatanın müdafaası adına teşkil edilmiş bir hareket” olarak algılamış ve iyi ilişkiler kurma yönünde gayret göstermiştir.

SONUÇ

Damat Ferit Paşa, IV. Sadareti öncesinde “İttihatçılık”, “Bolşeviklik”, “Yalancı Milliyetçilik”le itham ettiği Kuvâ-yı Milliyecileri, IV. Sadaretinde “Hükümetin Beyannamesi”, “Padişahın Hatt-ı Hümayunu” ve Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi’ye çıkartmış olduğu “Fetvâ-yı Şerife” aracılığıyla etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Özellikle Dürrizâde’nin çıkardığı Fetvâ-yı Şerife aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları; “dinsizlik”, “devlete ve millete düşmanlık”la suçlanmış, nihayetinde de öldürülmelerinin “farz” olduğu Anadolu insanına duyurulmuştur. Böylelikle halkın dinî duyguları siyasî hesaplar uğruna kullanılmaya çalışılmıştır.

Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni tenkil etmek maksadıyla bir de Kuvâ-yı İnzibatiye adını verdiği birlikler vücuda getirmiştir. İngilizler tarafından da desteklenen bu birlikler sayesinde Kuvâ-yı Milliye’nin ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Nihayetinde bütün çabalarına rağmen üstesinden gelemediği Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni bu sefer hukukî yönden mahkûm etme yolunda çalışmalara girişmiştir: Öncelikle 1. Divân-ı Harbi Örfi’nin başına Nemrut Mustafa Paşa’yı getirmiştir. Nemrut Mustafa Paşa’nın başkanlık ettiği 1. Divân-ı Harbi Örfi, Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları başta olmak üzere pek çok Kuvâ-yı Milliye mensubunu, memleketin kurtuluşu için mücadele etmek “suçundan” yargılayıp idam dâhil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırmıştır: İlk olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gıyaben yargılanmışlar ve “Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu” gereğince (24 Mayıs) “idamlarına” karar verilmiştir. Ardından Fevzi Paşa (27 Mayıs), onun ardından da aralarında İsmet Bey, Rıza Nur ve Hamdullah Suphi gibi önemli simalarında bulunduğu 17 kişi yargılanmış ve (15 Haziran) “idama” mahkûm edilmişlerdir. Böylelikle Büyük Millet Meclisi’nin ilk İcra Vekilleri Heyeti üyeleri, başkanı Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere 1. Divân-ı harbi Örfi Riyaseti, nihayetinde de Sultan Vahdettin tarafından idama mahkûm edilmiştir. Bu mahkûmiyet neticesinde de “idama mahkûm edilmiş bir Hükümet” ile karşı karşıya kalınmıştır.

Damat Ferit Paşa’ya göre memleketin kurtuluşu için işgallere sessiz kalınması, “büyük devletlerle” iyi ilişkiler içerisinde olunması gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da, bu “iyi ilişkiler kurma” yolunda büyük bir engel olarak görülmektedir. Fakat bağımsızlığa gölge düşüren bu işgallere sessiz kalmayıp bilfiil mücadeleye girişmeyi

gerekli gören ve canların feda edilmesi neticesinde de olsa, işgalci kuvvetlerin değil Anadolu'nun iradesine göre, "*millî iradeye müstenit*" bağımsız bir hayat sürmek isteyen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Damat Ferit Paşa'nın bütün engellemelerine rağmen azimle mücadelelerine devam etmişler ve nihayetinde de "*tam bağımsız*" bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmayı başarmışlardır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Gazeteler,

Alemdar

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Peyam

Peyam-ı Sabah

Takvim-i Vekayi

Vakit

Dergiler ve Zabıt Cerideleri

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)

TBMM ZC, Devre I, İçtima Senesi I, Cilt: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1959.

TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 21. 7. 1336/1920, İ: 38, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981.

TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, 18. 8. 1336/1920, İ: 52, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981.

Kitaplar

ADIVAR, Halide Edip, ***Türk'ün Ateşle İmtihanı***, 11. Basım, Atlas Kitabevi, İstanbul-1994.

- AKANDERE-Osman Ferudun Ata, *Dramalı Rıza Bey ve Millî Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yayınları, İstanbul-2008.
- AKÇAM, Taner, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu (İttihat Terakki'den Kurtuluş Savaşı'na)*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul-1999.
- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele –Mutlakiyete Dönüş (1918–1919)–*, Cilt: 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1998.
- ATA, Ferudun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2005.
- ATA, Feridun, *Bir İşbirliğinin Portresi Nemrut Mustafa Paşa*, Temel Yay., İstanbul 2008.
- ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk*, Cilt: III, (1917-1927), Belgeler, Yay. Haz. İsmet Gönülal, Ankara-1984.
- ATATÜRK, M. Kemal *Nutuk* (1919–1927), Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara–2005.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara-1982.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1997.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- BARDAKÇI, Murat, *Şahbaba (Osmanoğullarının Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları, Özel Mektupları)*, Pan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-1988.
- BEYATLI, Yahya Kemal *Siyasî ve Edebi Portreler*, Baha Matbaası, İstanbul-1968.
- BIYIKOĞLU, Tefik, *Atatürk Anadolu'da I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959.
- BIYIKOĞLU, Tefik, *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt: II, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1987.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul-2000.
- DANIŞMAN, H. Basri, *Artçı Diplomat-Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa*, Arba Yayınları, İstanbul-1998.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: IV, İstanbul-1972.
- DÖNMEZ, Cengiz, *Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1999.

- ESENGİN, Kenan, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, III. Basım, Kamer Yayınları, İstanbul-1998.
- EZHERLİ, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1887-1920)*, 2. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-1998.
- GÖK, Hayrullah, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876-1950)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1997.
- İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor)*, Yayına Hazırlayan: Taylan Sorgun, II. Basım, Kamer Yayınları, İstanbul 1998.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, Cilt: 4, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul-1982.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1971.
- JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1989.
- KADRI, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz. İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul-1991.
- KANSU, M. Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1986.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt: 1, Emre Yayınları, İstanbul-1995.
- KARAY, Refik Halid *Minelbab İlelmihrab* (Mütareke Devri Anıları), 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul-1992.
- Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı Millî Mücadele Anıları (1919-23)*, Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş, İkinci Basım, Arba Yayınları, İstanbul-1992
- Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: F. Rezan Hürmen, Cilt II, Arma Yayınları, İstanbul-1993.
- Mevlânâzade Rıfat, *İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü*, Yedi İklim Yayınları, İstanbul-1993
- Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Hazırlayan: Muhittin Ünal, Cem Yayınları, II. Basım, İstanbul-2002.
- NUR, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, Cilt: III, Yay. Haz. Heider Schmit, Altındağ Yaymevi, İstanbul-1967.
- OKDAY, Şefik, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul-1986.

- ÖZKAN, Hülya, *İstanbul Hükümetleri Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919–16 Ekim 1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1994.
- ÖZSOY, Osman *Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul-1999.
- PEKER, Nureddin, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*, İstanbul-1955
- REY, Ahmet Reşit, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım*, İstanbul-1945.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1994.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, Cilt: 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1995.
- SOFUOĞLU, Adnan, *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu(1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1994.
- SONYEL, Salahi R, *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt: I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1987.
- SONYEL, Salahi R, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemalî, *30 Senelik Siyasî Hatıralarım* (Üçüncü ve Son Cilt) 1918-1922, Ülkü Matbaası, İstanbul-1953.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemalî, *Başımıza Gelenler (Yakın Bir Mazinin Hatıraları)*, Kanaat Kitabevi, İstanbul-1939.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1975.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Malta Sürgünleri*, İstanbul-1976.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991.
- TANSU, Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, Sebül Yayınları, İstanbul-1996.
- TEMEL, Mehmet *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1998.
- TEPEYRAN, Ebubekir, Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul-1982.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1989.

Türk İstiklal Harbi -İç Ayaklanmalar (1919-1921)-, Cilt: VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1964.

Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar, Cilt: IV, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara-1974.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1949.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2001.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2002.

URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara-1959.

YALÇIN, E. Semih - Koca, Salim, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, Berikan Yayınevi, Ankara-2005.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I*, Yayına Hazırlayan: Erol Sadi Erdiç, İstanbul-1997.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İst-2003.

Tezler

ERDEM, Ş. Can, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2002.

Makaleler

AKANDERE, Osman, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 24, Ankara-2003.

AKÇAM, Taner, "Divan-ı Harbi Örfi'lerin Kurulması-İstanbul Yargılamaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 137, (Mayıs 1995).

ARSLAN, Ali, "Anadolu Fevkalade Müfettişi Umumiliği", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 16, Kasım, Ankara-1995.

ATAMER, Hamdi, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 4, Ocak-1968.

ATAMER, Hamdi, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 5, Şubat-1968.

ATAMER, Hamdi, "Kuvâ-yı Milliye'ye Katılanların Listesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 6, Mart-1968.

- ATAMER, Hamdi, “Kuvâ-yı Milliye’ye Katılanların Listesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 7, Nisan-1968.
- ATAMER, Hamdi, “Kuvâ-yı Milliye’ye Katılanların Listesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 8, Mayıs-1968.
- ATAMER, Hamdi, “Millî Mücadele’ye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtay Kararları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul-1967
- AYIŞIĞI, Metin, “Bir Askeri Mahkeme: İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi” *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara-2000.
- ÇAĞLAR, Günay, “Kuvâ-yı İnzibâtiye”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 4, 15 Mayıs 1995.
- ÇAĞLAR, Günay, “Millî Mücadele’de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 75. Yıl Özel Sayısı, Sayı: 11, Erzurum-1999.
- JAESCHKE, Gotthard, “Milliyetçiliğin ve Dinin İstiklal Harbindeki Rollerini”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, (Ağustos), Ankara-1981.
- KISIKLI, Emine, “Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinde Uzak Tutma Teşebbüsleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara-1990.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Damat Ferit Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 8, İstanbul-1993.
- SARIKOYUNCU, Ali, “Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılâpları Karşıtı Tutum ve Davranışları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: 39, Kasım-1997.
- SERTOĞLU, Midhat, “Millî Mücadele’ye Yardım Ettikleri İçin Cezalandırılmak İstenenlere Dair Yayınlanmamış Belgeler”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 14, Sayı: 2, Şubat-1978.
- SERTOĞLU, Mithat, “ Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahideddin ”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl:11, Cilt: 2, Sayı: 7, (1 Temmuz 1975).
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, “Millî Mücadele’de Hamdullah Suphi”, *Türk Kültürü*, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Sayı 45, Temmuz-1966.

TEVETOĞLU, Fethi, “Atatürk-İttihat ve Terakki”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 15, Temmuz-1989.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Kuvâ-yı Millîye Hareketini Bastırmak Üzere İstanbul Hükümetinin Kurduğu Bir Teşkilât: Anadolu Fevkalâde Müfettişi Umumiliği”, *Türk Tarihçliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı*, Ankara-1998.

EKLER
EK-1

 قسطنطينی وکلا

سازمان	تاریخ	مجلس وکلا مذاکرات مخصوص ضبط نامه	تاریخ ۲۹ ۱۳۰۵ ۲۴	شماره ۲۱۶/۵۴
خلاصه مآل				
قسری				
<p> اوچون اوردو مقصدی برلوا مصطفی مکالمه ایستایق حقیقه و خروج برلوه سلطانده طوبی حکومتی استعاضه لزوم کوریه کنده است بولمکلی حیه نفعه تدمه تبلیغ ایدلکی حاده دعوت واقعه ینه ایجاب ایدلکی و اهالی حکومتی ترکیه شیبه ایدلکی اهل اسکنه نایه موی اوله کسانه غری ویریه تجربه نایه اسبجه مؤرخه ایستایق تفریق حقیقه معاطه لوزده ایستایق مخصوص حیه مصطفی مکالمه ایستایق مزل ایدلکی لایق برصفت ترکیه قالماسه اولدیقه بیضاوت و استعاضه مالدیه ترکیه حازر اولدیقه ایجاب ایدلکی اولدیقه بیضاوت و استعاضه ترکیه استعاضه ترکیه </p> <p style="text-align: right;"> استعاضه ترکیه استعاضه ترکیه استعاضه ترکیه </p>				

BOA, MV, 216/54

Mustafa Kemal Paşa'nın azledilerek yerine Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'nın tayini hakkında Meclis-i Vükela kararı.

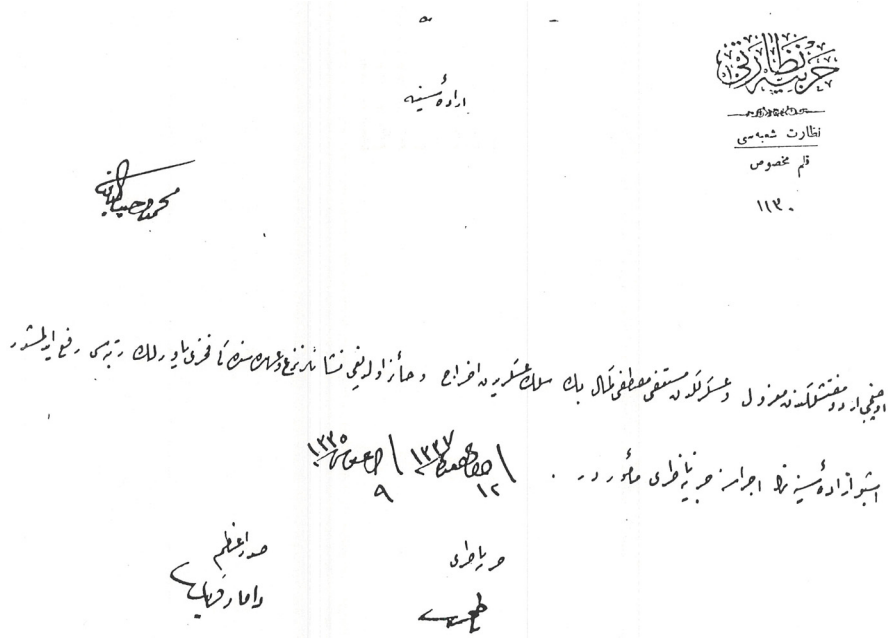
EK-2

محمد وحميد الدين
اوچنجي اردو مفتشى مصطفى كمال باشانك مأموریتته ختام ویرلشدره.
اشبو اراده سنیه نك اجراسنه حربیه ناظرى مأموردره.
۹ شوال ۱۳۳۷ ۸ تموز ۱۳۳۵
حربیه ناظرى صدر اعظم وکیل
فرید مصطفی صبری

Takvim-i Vekayi, 13 Temmuz 1335/1919, Nr: 3596.

Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azledildiğine dair Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan İrade-i Seniyye sureti.

EK-3

BOA, DÜİT, 68/13

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden azli, nişan ve madalyaları ile fahri yaverlik rütbesinin de kaldırılması hakkında 9 Ağustos 1335/1919 tarihli İrade-i Seniyye.

EK-4

مصطفى كمال وهبيل نيك اعدام قناری

ویرام حرب فرقه برانستور... فواید علیه حاکم... فتنه‌ی فسادک... حرکت ایدر...

ویرام حرب فرقه برانستور... فواید علیه حاکم... فتنه‌ی فسادک... حرکت ایدر...

ویرام حرب فرقه برانستور... فواید علیه حاکم... فتنه‌ی فسادک... حرکت ایدر...

Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nr: 507-2816.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti'nce verilen idam kararı.

ویرام حرب فرقه برانستور... فواید علیه حاکم... فتنه‌ی فسادک... حرکت ایدر...

صاحمز اولکی کون تبلیغ ایدیلدی

مراسم ثابت میب - بر ای سبت - هنر تفسیرت یوز - فوین یاتا... کلیمگی ۷- پای فای رسا شبرار دکر...

مراسم ثابت میب - بر ای سبت - هنر تفسیرت یوز - فوین یاتا... کلیمگی ۷- پای فای رسا شبرار دکر...

مراسم ثابت میب - بر ای سبت - هنر تفسیرت یوز - فوین یاتا... کلیمگی ۷- پای فای رسا شبرار دکر...

مستخرات خصوصی

ظاهره کله... اذیت و حیوانی هجوم... ارضی کونی اذیت...

EK-7

تصفیه رتب

مقدمه: آب آشامیدنی در هر شهری که در آن آب آشامیدنی وجود ندارد، باید از آب آشامیدنی موجود در آن شهر تهیه شود. آب آشامیدنی در هر شهری که در آن آب آشامیدنی وجود ندارد، باید از آب آشامیدنی موجود در آن شهر تهیه شود. آب آشامیدنی در هر شهری که در آن آب آشامیدنی وجود ندارد، باید از آب آشامیدنی موجود در آن شهر تهیه شود.

اعدام قراری

مرحوم آقا میرزا محمد باقر...
قراری در خصوص اعدام...
قراری در خصوص اعدام...

دارالترتیب

دارالترتیب...
دارالترتیب...
دارالترتیب...

آسیب خاها

آسیب خاها...
آسیب خاها...
آسیب خاها...

خاتم انبیا

خاتم انبیا...
خاتم انبیا...
خاتم انبیا...

جمعه کونی قادیان

جمعه کونی قادیان...
جمعه کونی قادیان...
جمعه کونی قادیان...

ارواح

ارواح...
ارواح...
ارواح...

سپاهان

سپاهان...
سپاهان...
سپاهان...

اونوتیکار

اونوتیکار...
اونوتیکار...
اونوتیکار...

Vakit, 26 Mayıs 1336/1920, Nr: 899.
Mareşal Fevzi Çakmak hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfî tarafından verilen idam kararı.

EK-8

محکومیت

محمد وحید الدین

قوای ملیہ نامی آلتندہ چیقاریلان فتنہ و فسادک مرتبیرینہ التحاق
 ایتک اوزرہ فرارایتمش اولدینی ادعاسیله مظنون علیہ اولان اسبق حربیہ
 ناظری فریق قواقلی مصطفی فوزی پاشانک عارفرازی ارتکاب ایله عصات
 مرقومہ یه التحاق و طوغریدن طوغری یه مجلسلرینہ داخل اوله رق فساد
 آمیز برنطق ایراد و مدافعه ملیہ و کیلی نامی تحتندہ حربیہ نظارتی درعهده
 ایدرک مقام خلافت و سلطنته قارشو بالفعل مخصوصه یه ابتدار ایلدیکی
 وجنایات و جنایع واقعه نیک مرتب و مشوقلرندن اولدینی تبین ایتدیکندن
 ملکیه جزا قانوننامه سنک قرق بشنجی ماده سنک برنجی فقره سی دلائله
 اللی بشنجی ماده سنک دردنجی فقره سنه واللی آلتنجی ماده سنه تطبیقاً
 سلک عسکریدن طردیله حائر اولدینی بالجمله نشان و مدالیه لک استردادینه
 و اعدامنه و الیوم حال فرارده بولمسنه مبنی اولبایدہ کی احکام قانونیه
 موجبنجه امواتک حجزیله اصولی دائره سنده اداره ایتدیلمسنه دائر در سعادت
 برنجی اداره عرفیه دیوان حربندن غیاباً و یریلان حکم و قراراله کچدیکنده
 تکریر محاکمه ایندلمک اوزرہ تصدیق اولنمشدره.

اشبو اراده سنیه نیک اجراسنه حربیہ ناظری مأموردور .

۸ رمضان ۱۳۳۸ ۲۷ مایس ۱۳۳۶

صدراعظم

و
 حربیہ ناظر و کیلی
 داماد فرید

Takvim-i Vekâyi, 30 Mayıs 1336/1920, Nr: 3600.

Mareşal Fevzi Çakmak hakkında verilen idam kararının Sultan Vahdettin tarafından onaylandığını gösterir İrade-i Seniyye sureti.

EK-9

و	و
<p>سلطان سلیمده دباغ بونس جمله سنه ۸ نومبر اولی خانده ساکن چارشوی کپرده بورغاجی رفعت اوسته نیک ناهسی شکری بن ذکر پانجه ۹۹ نجی ماده نیک ذیل تانسه توفیقاً بر ماه حبسه دیگر مظنون عتاک مستانم جزا بر سال واده ای آکلاشیمده بیدن آتله ده برانته ویاها</p> <p>۱ - طارشانجیده تعیب اشقیابه امور عموم ژاندارمه قوماندان به اوئی میر آلی حلی بکله مبعینه تازشو تهرید آدن ورقه ارسال وصال مولوینده برای تداوی سوت اولندن بنی خسته خانهدن فراده قرای عالمیه به الحاکمین منظور علیه دوتور انیس افندی نیک نعل وانشک آتاس ابتدایی سگری جزای ناونشک ۱۲۷۰ نجی ماده من دلالیه قانون جزای عمریشک ۱۹۱ ماده سنک نره اولیسی سکته توفیقاً دوتور انیس افندی نیک سلاک سکریدن طرحه برابر بدی سنه مدله موقه کورکه تونسه وین دودسه ده عاکنه ویاها نیک تکریر واجرسته خیاها</p> <p>۲ - اسلحه ۴: روه فتنکی قاپیردن سولای مظنون عاها اولان آتور قیو خا سنده عزت آتاک خانهدن ساکن بائجی رشنا بن خلیل وکولجلا آکاسوقیده محرم سواقنده سده الدین بک خانهدن مقیم اعمال حربه عمله سندن قریلی به برده بن عتاک ۱۳۶ نجی ماده نیک ذلیله توفیقاً اوچرماه مدله بیلرینه بشرا لیرا جزای نهدی اخذینه ویتلیغ مذکور مدت قانونیه سی ندر فسنده تأذیه ایتمه دکاری حالمه مدت جزا لیرینه بکرمیشر کول ده اذمه ویاها</p> <p>۳ - تشکیلات ملیه به التحاق ایتله اوزده باشنده شایقه اولدنی خالده در دست ایدبان قاضی کوشنده بدر تجیده ۳۶ نومبرلو خالده مقیم خارجیه انقازنی مهسه باش کاتب سابق انزالین بک ۲۹ زیان ۳۶ نایم بدیری موقوف قالدنی مدت تجزی کافی حدیله تخلیه سنه ویاها</p>	<h2 style="text-align: center;">دیوان حربیه دعوت</h2> <p style="text-align: center;">۳۰ ماده حکم اجرای اجرا ایلم بیلر</p> <p style="text-align: center;">دیوان حربی دیاسته دن:</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱ - اولدیکجه قول اردو قوماندانی از میر علی انزالین بک بن ابا قیل ۲ - اوچرین قول اردو قوماندانی آستانه ای حسین سلاح لدرن بک بن وهی ۳ - برنجی قول اردو قوماندانی پرشته لی جهه رطبار بک بن امین ۴ - ۱۴ نجی قول اردو قوماندانی میرلوا بوغادلی یوسف عتت پاشا بن ابراهیم ۵ - حربیه نظارت جلیله سی اسبق استشاری میرلای عصمت بک ۶ - بوغاد مبعوت سابق اسبق اول فاضل پاشا ۷ - ارضتروم مبعوت سابق خلیل الدین نارف بک ۸ - اسبق مبعوت اول محمدالله صرحی بک ۹ - قرهجه بکله مبعوت سابق مطبق فوس اولدی ۱۰ - سابق مبعوت اول جانی بک ۱۱ - بکر سالی بک ۱۲ - قی سراج بک ۱۳ - سینوب مبعوت سابق رضا نور بک ۱۴ - مظنون مبعوت سابق وعلیه مستشار اسبق یوسف کمال بک ۱۵ - اشکیشهر مبعوت سابق قمان بک ۱۶ - آقره مبعوت سابق محمد رفعت فندی ۱۷ - برو سوده نره قوماندانی میر آلی بکر سالی بک <p>اساسی بلاه محرر ذوانک ۳۰ مارس ۱۳۳۶ تاریخه مصادف بازار کولم اجرای عا کولری مقرر اولدیندن بوم مذکورده زوالی ساعت برده در سادنده برنجی دیوان حربی به کجاری امداد اولونور</p>

Vakit, 25 Mayıs 1336/1920, Nr: 898.

Kuvâ-yı Milliye'nin önde gelenlerinden İsmet İnönü, Celalettin Arif ve diğerlerinin (17 kişilik liste) Divân-ı harbe icabet etmeleri yönünde Vakit gazetesinde çıkan haber.

EK-10

دیوان حرب عرفی قراری

۲۲ جمادی الثانی ۱۳۳۶ (۲۲ ژوئن ۱۹۱۷) - ۲۴ جمادی الثانی ۱۳۳۶ (۲۴ ژوئن ۱۹۱۷)

دیوان حرب عرفی در روز ۲۲ جمادی الثانی ۱۳۳۶ (۲۲ ژوئن ۱۹۱۷) در قیصریای عثمانی تشکیل شد. این دیوان برای بررسی و تصویب درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی تشکیل داده شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد.

دخالی

پس از آنکه در روز ۲۲ جمادی الثانی ۱۳۳۶ (۲۲ ژوئن ۱۹۱۷) در قیصریای عثمانی تشکیل شد. این دیوان برای بررسی و تصویب درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی تشکیل داده شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد.

عشقی ؟ سرقتی ؟

در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد.

تاریخچه

در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد.

نتیجه

در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد.

منابع

در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد. در این دیوان، درخواست‌های ارتقا و ترفیع در ارتش عثمانی بررسی و تصویب می‌شد.

Alemdar, 25 Haziran 1336/1920, Nr: 549-2859.
Kuvâ-yı Milliye'nin önde gelenlerinden İsmet İnönü, Celalettin Arif ve diğerleri (17 kişilik liste) hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfî Riyaseti'nce verilen idam kararı.

EK-11

تقوم و قلع		صفحه ۲	
۲۱ خزران		۲۷ رمضان ۱۳۳۸	
<p>و عباس حلمی و عصمت و میرآلای بکرسامی و جایی بگلرک سالک عسکر بدن طرد و حاکم اولدق قری نشان و مدالیه لورک استرداد بابه برابر مومی الهسک و شریک جبرلمری جلال الدین عارف و حمدالله صبیح و میبوت سابق بکر سامی و حتی بیسج و رضا نور و یوسف کمال و فطین بکر و مصطفی فہمی و محمد رفعت اقتدیلرک اعدا ملر بینه و حال فرارده بوتقلر بینه یعنی اولیاد بکر احکام قانونیہ بہ تطبیقاً جہلہ سنک ماللرینک چیزیہ اصولی دائرہ مندہ ادارہ ایڈر برسئہ دائرہ درسمسات برنجی ادارہ عرقیہ دیوان حرشدن غلاما و بریلان حکم و قرار الہ سیکد کلرندہ تکرر بحا کہ ایڈلک اوزرہ تصدیق اولتشدرد .</p> <p>اشبو ارادہ سنہ تک اجرائتہ حربیہ ناظری مأموردرد .</p> <p>۲۷ رمضان ۱۳۳۸ ۱۵ خزران ۱۳۳۶</p> <p>سدر اعظم</p> <p>حربیہ ناظر و کتلی</p> <p>دلناباد فرید</p>		<p>معمودہ النریز ولایتی استیانتی محکمہ می اعضاستندن حسین رفیق اقتدینک وقوع و فائتہ مینی برینہ حکمہ مذکورہ اعضا ملازمیندن حسین عوفی و مومی الہک برینہ ولایت مذکورہ مرکز بدایت محکمہ می اعضا ملازمیندن مصطفی و مذکور اعضا ملازمکنہ ولایت مذکورہ استیانتی محکمہ می باش کابی خبری و آطلہ مرکز صلح حاکم معاونلکی و کالتہ دعوی و کالتہ بولتشن اولان صیواحی اوغلی میخالاکی و طریرزون ولایتی مرکز بدایت محکمہ می ایکتبی مستنطق مصطفی اقتدینک وقوع استغما می جہتہ مذکور مستنطقک سورمہ قضاسی بدایت محکمہ می مستنطق سابقی حدی اقتدیلر نقل و تمین اولتشدرد .</p> <p>اشبو ارادہ سنہ تک اجرائتہ عدلیہ ناظری مأموردرد .</p> <p>۲۷ رمضان ۱۳۳۸ ۱۵ خزران ۱۳۳۶</p> <p>عدلیہ ناظری</p> <p>عل رشدی</p> <p>سدر اعظم</p> <p>داماد فرید</p>	
<p>۱۷ خزران ۱۳۳۶</p>		<p>حکومت</p>	
<p>اسماء و تحویلات</p>		<p>محمد و محمد الدین</p>	
اسم	تاریخ	تاریخ	تاریخ
بروزہ عثمانی	۱۷۰۰	۱۷۰۰	۱۷۰۰
دین موحده	۹۰۳۰	۹۰۳۰	۹۰۳۰
ردمانی چور و برنجی	۱۶۲۵	۱۶۲۵	۱۶۲۵
آق قویونلو	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
توقل قلی	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
عراقی سیدورہ	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
دوسمات تراوان	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
السترا پنظر	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
الغلامی سیدورہ	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
انک شانی	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
اعترافی مکتوب	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
آق قویونلو	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
دوسمات تراوان	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
ارسلان چنگیز	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
بابا قرہ آبدین	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
سینما	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
انک حصار چنگیز	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
تاریخ شیری	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
دورک تونولی	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
آق قویونلو	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵
درسمسات برنجی	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵

Takvim-i Vekayi, 21 Haziran 1336/1920, Nr: 3883.

Kuvâ-yı Milliye'nin önde gelenlerinden İsmet İnönü, Celalettin Arif ve diğerleri (17 kişilik liste) hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfî Riyaseti'nce verilen idam kararının Sultan Vahdettin tarafından onaylandığını gösterir İrade-i Seniyye sureti.

EK 12

صدرارت عظمى مكتبى قلمى				تاریخی	مسودی	اوراق نومبروسى
قلم نومبروسى	مقابلہ ابدان	ک	ک	تاریخ نویسی	تاریخ تسویب	۷۷۹
۲۱۴۲				۲۹	۲۹	۱۷
				۱۷	۱۷	۱۷

حکمہ عالیہ بمبئی ۲۹ ۱۷ نو روپوں ترکہ عبد الصفا لبر جوہر
 قوی علیہ ماالت صفا یوتقہ وقارک سرت و قوتورہ اولی
 ارعابلہ رقیب علیہم سرت و قوتورہ اولی
 صیہ صلاح علیہم سرت و قوتورہ اولی
 ارادہ علیہ و بقرہ علیہ سرت و قوتورہ اولی
 حکمہ نصیحتہ صفا یوتقہ و قوتورہ اولی
 ارادہ سنہ ۱۲۹۰ھ بمطابق ۱۸۷۳ء

۷
 حکمہ نصیحتہ صفا یوتقہ و قوتورہ اولی
 ارادہ سنہ ۱۲۹۰ھ بمطابق ۱۸۷۳ء

۱۷
 حکمہ نصیحتہ صفا یوتقہ و قوتورہ اولی
 ارادہ سنہ ۱۲۹۰ھ بمطابق ۱۸۷۳ء

۱۷
 حکمہ نصیحتہ صفا یوتقہ و قوتورہ اولی
 ارادہ سنہ ۱۲۹۰ھ بمطابق ۱۸۷۳ء

BOA, BEO. Umumî No: 347778

Miralay Hüseyin Selahattin Bey ile arkadaşlarının idam cezasına çarptırılmaları hakkındaki Divan-ı Harbi Örfi kararı ve İrade-i Seniyye ile onayının Harbiye Nezareti tarafından gereğinin yapılması hakkında belge.

